

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

USUL-U KÂFÎ

TEVHÎD KİTABI

(Akıl ve Cehalet, İlmî Fazileti, Tevhid, Hücet)

Sigatu'l-İslâm Ebu Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak el Kuleynî (öl. h. 329)

Mütercim: Vahdettin İnce & **Arapça Tatbik:** Hamid Turan & **Türkçe metni gözden geçiren** Prof.
Dr. Hüseyin Hatemi

www.IslamKutuphanesi.com Ailesi
Tarama & Tashih : Muhammed ÇİÇEK
eKitap: Muhammed H.İPEK

Kütüphanemize ÜYE olarak bize destekleyebilirsiniz...

TEVHÎD KİTABI

İçindekiler

1) ÂLEMİN SONRADAN VAREDİLMİŞLİĞİ VE VAREDİCİSİNİN İSBATI BABI	4
2) ALLAH'TAN "ŞEY" DİYE SÖZ ETME BABI	13
3) ALLAH ANCAK KENDİSİYLE BİLİNİR BABI	16
4) MARİFETİN EN AŞAĞI DERESESİ BABI	16
5) MÂ'BUD BABI	17

6) KEVN (var olma) VE MEKÂN BABI	18
7) NİSPET (neseb) BABI	21
8) ALLAH'IN KEYFİYETİNİ KONUŞMANIN YASAKLIĞI BABI	22
9) ALLAH'I GÖRME İDDİASININ BATIL OLUŞU HAKKINDA BAB	24
A) "GÖZLER ONU GÖREMEZ; O, GÖZLERİ GÖRÜR." AYETİ HAKKINDA.....	31
10) ALLAH'I, KENDİSİNİ VASFETTİĞİ NİTELİKLERDEN BAŞKASI İLE VASIFLANDIRMANIN YASAKLIĞI BABI	32
11) ALLAH HAKKINDA CİSİM VE SURET TASAVVUR ETMENİN YASAK OLUŞU BABI	37
12) ZÂTIN SIFATLARI BABI	39
13) EVVELKİ BABIN DEVAMI, BİR DİĞER BAB.....	42

1) ÂLEMİN SONRADAN VAREDİLMİŞLİĞİ VE VAREDİCİSİNİN İSBATI BABI

I-(211) ...Hişam b. Hakem söyledi:

Mısır'da bir zındık (*ateist*) vardı. Bu adam, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın bazı sözlerini duymuştu. Onunla tartışmak için Medine'ye geldi; fakat orada İmam'ı göremedi, ona İmam Mekke'ye gitti, dediler. O da İmam'ın peşinden Mekke'ye geldi. Biz Ebu Abdullah ile beraberdik. Adam bizimle karşılaştı. Biz de Ebu Abdullah ile birlikte Kâbe'yi tavaf ediyorduk. Adamın adı Abdulmelik, künyesi de Ebu Abdullah'tı. Adam, omzunu Ebu Abdullah'ın omzuna dokundurdu.

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) ona: «Adın nedir?» diye sordu.

-Adam: "Adım, Abdulmelik'tir / Hükümdarın kulu." dedi.

-İmam: «Peki, senin künyen nedir?» diye sordu.

-Adam: "Ebu Abdullah / Allah'ın kulunun babasıdır." dedi.

Ebu Abdullah ona dedi ki: «Senin kulun olduğun bu hükümdar kimdir? Yeryüzündeki bir hükümdar mı yoksa gökteki bir hükümdar mı? Söyle bakayım, senin oğlun, gökteki ilâhın mı kuludur yoksa yerdeki bir ilâhın mı? İsteddiğini söyle, anında cevabını alırsın, bütün görüşlerin çürütülür.»

Hişam b. Hakem der ki: Zındık adama dedim ki: "Niçin cevap vermiyorsun?"

-Adam dedi ki: Onun huzurunda izni olmadan konuşmak çirkin kaçır.

-Ebu Abdullah dedi ki: «Tavafı tamamladığımız zaman yanımıza gel.»

İmam Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) tavafı bitirince ateist yanına geldi. Ebu Abdullah'ın karşısına oturdu. Hepimiz onun yanında toplanmış bulunuyorduk.

Ebu Abdullah ateiste sordu: «Sen, yerin altının ve üstünün olduğunu biliyor musun?»

-Adam: "Evet." dedi.

-«Peki, yerin altına girdin mi?» diye sordu.

-Adam: "Hayır." dedi.

-«Öyleyse yerin altında ne olduğunu nereden biliyorsun?» dedi.

-Adam: "Bilmiyorum; ama yerin altında bir şey olmadığını zannediyorum." dedi.

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*): «Zan, kesin bilgi sahibi olunamayan bir meselede çaresizliğin göstergesidir.» dedi.

Sonra şunu söyledi: «Peki, göge çıktın mı?»

-Adam: "Hayır." dedi.

- «Orada ne olduğunu biliyor musun?» diye sordu.

Adam: "Hayır." dedi.

Bunun üzerine İmam şöyle buyurdu: «Sana hayret ediyorum! Doğuya gitmemişsin, batıya ulaşmamışsın, yere inmemişsin, göge çıkmamışsın, göğün sınırlarını aşmamışsın, ötesinde neler olduğunu bilmiyorsun! Bununla beraber buralardakileri (*Evrene egemen olan düzeni, yaratıcının varlığına delalet eden olağanüstü planı*) inkâr ediyorsun! Akıllı bir insan bilmediği bir şeyi inkâr eder mi?»

Ateist adam dedi ki: Senden başka kimse benimle bu şekilde konuşmamıştı.

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Bununla beraber sen, bu hususta şüphe içindesin. Böyle olabilir de, olmayabilir de, diye kuşku duyuyorsun!»

-Adam: "Olabilir." dedi.

Ebu Abdullah dedi ki: «Ey Adam! Bilmeyenin, bilen birine karşı ileri sürebileceği bir kanıtı olmaz. Cahilin kanıtı olamaz. Ey Mısırlıların kardeşi! Beni iyi dinle ve sözlerimi iyice anla. Çünkü; biz hiçbir zaman Allah hakkında şüpheye düşmeyiz. Güneş'i ve Ay'ı, ufuklardan belirip dünyayı kaplayan geceyi ve gündüzü görmez misin-ki hiç yanılmazlar, dönüşümlü olarak yer değiştirirler. Bir iradeye uymakla yükümlüdürler ve içinde buldukları yörüngeden başka bir yerleri yoktur. Eğer gitmeye güçleri yetseydi niçin dönsünlerdi ki? Şayet bir iradenin direktiflerine uymakla yükümlü olmasalardı, niçin gece gündüze, gündüz de geceye dönüşmesini? Mecburdurlar. Allah'a yemin ederim ki, sürekli olarak buldukları yörüngede hareket etmeye onları mecbur kılan da, onlardan daha fazla hikmet sahibidir, onlardan daha büyüktür.»

Ateist adam dedi ki: Doğru söylüyorsun!

Ardından Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) sözlerini şöyle sürdürdü:

«Ey Mısırlıların kardeşi! Sizin savunduğunuz ve "dehr/zaman" olduğunu sandığınız şey, insanları götürüyorsa, niçin onları bir daha geri getirmiyor? Şayet getiriyorsa, niçin geri götürmüyor? Ey Mısırlıların kardeşi, herkes bir irade karşısında çaresizdir. Gök yükseltilmiş, yer serilmiştir. Niçin gök, yerin üzerine düşmez? Yer, neden katmanları üzerine yuvarlanmaz, yerle gök niçin birbirine çarpmaz ve yerin üzerindeki neden birbirine girmezler?»

Zındık dedi ki: Onları Rableri ve efendileri olan Allah tutuyor.

Böylece zındık adam, Ebu Abdullah'ın aracılığıyla iman etti.

Humran, İmam'a dedi ki: Sana kurban olayım, zındıklar senin aracılığınla iman ettikleri gibi kâfirler de, senin baban aracılığıyla iman etmişlerdi.

Ebu Abdullah'ın aracılığıyla iman eden kişi dedi ki: Beni öğrencin yapar mısın?

Ebu Abdullah dedi ki: «Ey Hişam b. Hakem! Bunu yanına al ve onu eğit.» Şamlıların ve Mısırlıların öğretmeni^{1[1]} olan Hişam, ona İslâm'ı öğretti. Adam tertemiz bir inanca sahipti. İmam Sadık (*aleyhisselâm*) ondan memnundu.

2-(212) ...Ahmed b. Muhsin el-Miysemî şöyle rivayet eder:

Bir gün Ebu Man-sur el-Mutatabbib'in yanındayken bana dedi ki: Bir arkadaşım, bana şöyle anlattı:

Ben, İbn Ebu'l-Avca ve Abdullah b. Mukaffa' Mescid-i Haram'da idik. Bir ara İbn Mukaffa' şöyle dedi: Şu gördüğünüz kalabalık var ya! -eliyle tavaf edenleri göstererek- Bunlardan hiçbiri, insanlık niteliğini hak etmiyor. Şurada oturan yaşlı adam hariç. -Ebu Abdullah (*Cafer b. Muhammed aleyhisselâm*)'ı kastediyor- Diğerleri beş para etmez leşler ve davarlar sürüsünden farksızdır.

İbn Ebu'l-Avca ona dedi ki: Neye dayanarak insanlık niteliğini sadece bu yaşlı adama yakıştırıyorsun ve diğerlerini bu nitelemeye layık görmüyorsun?

İbn Mukaffa' dedi ki: Çünkü diğerlerinde görmediğim erdemi, onun yanında gördüm.

Bunun üzerine İbn Ebu'l-Avca şöyle dedi: Senin dediğin gibi olup olmadığını öğrenmek için onu sınamak kaçınılmaz oldu.

İbn Mukaffa': "Yapma! Çünkü senin kafanı karıştırmasından korkarım." dedi.

Dedi ki: Senin korkun bu değildir, bilâkis o yaşlı adama verdiğin değerden dolayı yanımdaki konumunun zayıflamasından korkuyorsun.

Bunun üzerine İbn Mukaffa' şöyle dedi: Mademki, benim hakkımda böyle bir vehme kapıldın, öyleyse kalk ona git. Fakat elinden geldiğince sürçmemeye çalış. Dizginlerini büsbütün onun eline kaptırma (*bazı görüşlerine eğilim gösterme*). Yoksa (*benimsediğin bu görüşlerinden hareketle*) senin elini ayağını bağlar (*kaçacak yol bulamazsın*). Neyin lehine ve neyin aleyhine olduğunu iyi belle.

İbn Ebu'l-Avca kalkıp gitti, ben ve İbn Mukaffa' oturduğumuz yerde kaldık. İbn Ebu'l-Avca yanımıza geldiğinde şöyle dedi:

Yazıklar olsun sana, ey İbn Mukaffa'! Bu adam kesinlikle bir beşer değildir. Eğer ruhaniler bedende bulunuyorlarsa, dilediklerinde görünüyor, dilediklerinde gizleniyorlarsa, işte bu adam onlardan biridir.

İbn Mukaffa' ona dedi ki: Bu kanaate nasıl vardın?

Dedi ki: Yanına oturdum. Yanında benden başka kimse kalmayınca o, benden önce söze başladı ve şöyle dedi: «Eğer bunlar-tavaf eden Müslümanları kastediyor- doğruysa onlar kurtuldular, sizler helak oldunuz. Eğer sizin dediğiniz doğruysa o zaman sizle bunlar eşit konumdasınız.»

^{1[1]}. Veya Hişam'ın İslâm'ı öğretmesiyle adam, Şamlıların ve Mısırlıların öğretmeni haline geldi. [Çev.]

Dedim ki: Allah sana merhamet etsin, biz ne söylüyoruz, onlar ne söylüyorlar? Benimle onların görüşü birdir.

Dedi ki: «Seninle onların görüşü nasıl bir olabilir ki? Onlar, öldükten sonra dirileceklerine, dünyadan sonra bir ahiret hayatının olduğuna, sevaba ve azaba inanıyorlar, gökte bir ilâhın olduğuna ve göklerin mamur olduğuna iman ediyorlar. Siz ise göklerin harap olduğunu, orada kimsenin bulunmadığını savunuyorsunuz.»

Ebu Abdullah'ın bu sözlerini fırsat bildim ve dedim ki: "Eğer durum onların söyledikleri gibi ise niçin bu ilâh, yarattığı insanlara görünmüyor, onları kendine ibadet etmeye davet etmiyor? Eğer öyle yapsaydı hiç kimse bu hususta farklı bir görüş savunamazdı. Neden gizlenerek peygamber gönderme gereğini duydu? Eğer doğrudan kendini gösterseydi bu insanların iman etmeleri hususunda daha etkili olmaz mıydı?"

Dedi ki: «Yazıklar olsun sana! Senin varlığında kudretini sana gösteren birinin gizli olduğunu nasıl söyleyebiliyorsun? Hiçbir şeyken var oluşunu, küçüklükten sonra büyüklüğünü, büyüklükten sonra küçülüşünü, zayıflıktan sonra güçlenişini, güçlülükten sonra zayıf oluşunu, sağlıktan sonra hasta oluşunu ve hasta olduktan sonra sağlığına kavuşmanı, öfkenden sonra hoşnut oluşunu, hoşnut oluşundan sonra öfkelenişini, sevincinden sonra üzümlüşünü, üzülmenden sonra sevinmeni... Nefretinden sonra sevgini, sevginden sonra nefretini, gecikmenden sonra kararlılığını, kararlılığından sonra gecikmeni, istekliliğinden sonra isteksizliğini, isteksizliğinden sonra istekliliğini, kaçınmandan sonra yönelmeni, yönelmenden sonra kaçınmanı, umutsuzluğundan sonra umudunu, umudundan sonra umutsuzluğunu, zihninde olmayanı hatırlamam ve zihninde olduğuna inandığın şeyin yok oluşunu görmez misin?»

"Bana sürekli olarak Allah'ın kudretinin nefsimdeki somut belirtilerini sayıyordu ve ben bunların hiçbirini reddedemiyordum. Öyle ki çok geçmeden bu tartışmada bana üstünlük sağlamasından korktum."

Yine ondan, o da bazı arkadaşlarımızdan merfu olarak Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın kendisine yönelttiği soruya karşılık olarak İbn Ebu'l-Avca'nın daha çok açıklamada bulunduğunu belirterek şöyle rivayet eder:

İbn Ebu'l-Avca, ikinci gün Ebu Abdullah'ın meclisine geri döndü. Bir yere oturdu, konuşmadan öylece sessiz bekledi.

Ebu Abdullah ona dedi ki: «Bana öyle geliyor ki, önceki tartışmamızı sürdürmek için geldin!»

Dedi ki: Bunu istedim, Ey Resûlullah'ın oğlu!

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Şaşırtıcı bir davranış! Allah'ı inkâr ediyorsun; ama benim Allah'ın elçisinin çocuğu olduğumu kabul ediyorsun.»

Dedi ki: Ağız alışkanlığıyla böyle söyledim, inandığımdan değil.

Bunun üzerine Âlim ona: «Seni konuşmaktan alıkoyan nedir?» diye sordu.

Dedi ki: Senin görkem ve heybet karşısında dilim dönmüyor. Ben bu güne kadar nice âlim gördüm, nice kelamcıyla tartıştım, bunların hiç birinin heybetinden seninki kadar etkilenmedim.

Dedi ki: «Böyle olur. Fakat ben sana bir soru sorayım, sen buna karşılık ver.» Ardından şöyle dedi: «Sen, yapılmış (*yaratılmış*) mısın yoksa yapılmamış (*yaratılmamış*) mısın?» ..

Abdulkerim b. Ebu'l-Avca dedi ki: Bilâkis ben, biri tarafından yaratılmamışım.

Âlim (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Öyleyse söyle bakayım, eğer biri tarafından yaratılmış olsaydın, nasıl olurdu?»

Abdulkerim uzun süre cevap veremeden öylece kalakaldı. Sonra önünde duran bir çöple oyalanarak bir yandan da şunları söylemeye çalıştı:

"Yaratılmış varlıklar uzun, geniş, derin, kısa, hareketli ve hareketsiz olurlar. Bütün bunlar bir şeyin yaratıldığını gösteren niteliklerdir."

Âlim (*aleyhisselâm*) ona şöyle dedi: «Eğer yaratılmışlığın nitelikleri olarak bunlardan başka bir şeyi bilmiyorsan, kendini de yaratılmış kabul etmen gerekir; çünkü kendinde de bu nitelikleri bulabilirsin.»

Abdulkerim, İmam'a şöyle dedi: Bana öyle bir soru sordun ki, senden önce hiç kimse böyle bir soru sormamıştı ve senden sonra da kimse benzeri bir soru soracak değildir.

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*) şöyle dedi:

«Varsayalım ki bundan önce sana böyle bir soru sorulmadığını bildin. Peki, bundan sonra böyle bir sorunun sana sorulmayacağını nereden biliyorsun? Üstelik ey Abdulkerim, bu sözlerinle sen kendinle çelişiyorsun. Çünkü sen varlıkların ezelden beri eşit konumda olduklarını ileri sürüyorsun. Peki, o zaman nasıl oluyor da bazı şeylere öncelik, bazılarına da sonralık niteliğini yakıştırıyorsun?»

İmam ardından şunları söyledi: «Ey Abdulkerim, sana biraz daha açıklamada bulunayım. Diyelim ki, senin bir kesen var ve bu kesenin içi mücevher doludur. Bir adam sana: "Kesende dinar var mı?" diye sorsa ve sen de kesede dinar olmadığını belirtsen, sonra bu adam sana: "Öyleyse bana dinarları vasfet" dese, üstelik senin de dinarların sıfatları hakkında bir bilgin olmazsa, bilmediğin halde kesede dinar olmadığını ifade edebilir misin?»

-Adam: "Hayır." dedi.

-Bunun üzerine Ebu Abdullah şöyle buyurdu: «Evren de keseden daha uzun ve daha geniştir. Evrende öyle bir varlık olabilir ki, sen bunun hakkında bilgi sahibi olmayabilirsin. Çünkü sen, bir varlığı göremeden onu vafedemiyorsun.»

Abdulkerim öylece kalakaldı. Bu konuşma ve tartışma sonunda onun bazı arkadaşları İslâm'ı kabul ettiler, diğer bazı arkadaşları da onunla birlikte eski anlayışlarını sürdürdüler. Üçüncü gün tekrar geldi ve dedi ki: "Bir soru sormak istiyorum."

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*) dedi ki: «İsteddiğini sorabilirsin.»

-Adam: "Cisimlerin sonradan var olduklarının kanıtı nedir?" diye sordu.

-İmam buyurdu ki: «Çevremde gördüğüm küçük veya büyük bir şeye, kendi cinsinden başka bir şey katıldığı zaman mutlaka eskisinden daha büyük olur. Bu olay bir zeval oluş ve ilk durumdan farklılaşmadır. Eğer cisim öncesiz (kadim) olsaydı zeval bulmaz, durumsal

olarak değişime uğramazdı. Çünkü, zeval bulan ve duramsal değişikliğe uğrayan bir şeyin var olması ve varoluşunun iptal olması da caizdir. Yok oluşundan sonra var olmasıyla sonradan olma (hadis) varlıklar sınıfına girer. Aynı şekilde var oluşundan önce de yoklar sınıfına dâhil olur. Öncesizlik ve yokluk, sonradan olma ve kadimlik nitelikleri, aynı varlıkta bir araya gelemezler.»

Bunun üzerine Abdulkerim dedi ki: "Varsayalım ki, küçüklük ve büyüklük durumlarının iki farklı zamanda değişime uğramaları, senin söylediğin gibi onların sonradan olma varlıklar olduklarının kanıtıdır.

Peki, varlıklar her durumda küçüklük niteliklerini korurlarsa, bunların sonradan olma varlıklar olduklarını nasıl kanıtlayacaksın?"

Âlim (*aleyhisselâm*) buyurdu ki: «Şu anda var olan objektif âlemle ilgili olarak konuşuyoruz. Eğer bu objektif âlemi ortadan kaldırsak ve onun yerine başka bir evren yerleştirek bu, ortadan kaldırdığımız ve yerine başka evreni yerleştirdiğimiz âlemin sonradan olma bir varlık olduğundan öte bir şeye delâlet etmez; ancak ben sana bizi kanıtlarımla susturmayı planladığın yöntemi esas alarak cevap vereceğim.

Biz diyoruz ki: Varlıklar eğer küçüklük nitelikleri üzere devam ederlerse, zihinlerde sürekli şöyle bir düşünce yer alır: Bir varlık ne zaman kendisi gibi bir varlığa katılırsa daha büyük olur. Hacminde değişikliğin meydana gelmesini zihinsel olarak caiz gördüğümüz anda da onu öncesizlik kategorisinden çıkarmış oluruz ve değişime uğraması da sonradan olma varlıklar sınıfına girmesi demektir. Senin için bundan başka çıkış yolu yoktur, ey Abdulkerim.»

Adam bu cevap karşısında tartışmayı kesti, utanç içinde başını öne eğdi.

Bir sonraki sene onunla Kâbe'de bir kez daha karşılaştılar. İmam'ın Şia'sından bazıları dediler ki: "İbn Ebu'l-Avca Müslüman olmuş."

Âlim (*aleyhisselâm*) buyurdu ki: «O, kördür, Müslüman olamaz.»

Adam İmam'ı görünce: "Efendim, dostum!" dedi.

Âlim (*aleyhisselâm*): «Buraya niçin geldin?» dedi.

Adam dedi ki: Vücudun alışkanlığından ve memleketin geleneklerinden dolayı geldim. Bir de insanların deliliğini, tıraş oluşlarını ve taş atışlarını görmek istedik.

Âlim dedi ki: «Sen, hâlâ eski inadın ve sapıklığın üzeresin ey Abdulkerim!»

Abdulkerim söylenerek oradan ayrıldı.

Âlim (*aleyhisselâm*) buyurdu ki: «Hacda kavga, mücadele olmaz.»

Sonra hırkasını eliyle silkeledi ve dedi ki: «Eğer senin dediğin gibiyse -senin dediğin gibi değildir- biz de sen de kurtulduk. Ama eğer bizim dediğimiz gibiyse -ki bizim dediğimiz gibidir- biz kurtulduk, sen helak oldun.»

Bunun üzerine Abdulkerim yanındakilere dönerek: "Kalbimde bir ağrı hissediyorum beni geri götürün."

Adamları onu oradan uzaklaştırırlarken öldü. Allah rahmet etmesin.

3-(213) ...Muhammed b. Abdullah el-Horasanî şöyle rivayet ediyor:

Bir gün bir zındık (*ateist*), Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*)'ın yanına geldi. O sırada İmam'ın yanında bir grup insan bulunuyordu. Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*) dedi ki:

«Ey Adam! Sence, gerçek sizin ileri sürdüğünüz gibiyse -ki öyle değildir-bizle siz, şer'an eşit olmaz mıyız? Böyle bir durumda kıldığımız namazın, tuttuğumuz orucun, verdiğimiz zekâtın ve getirdiğimiz imanın bize bir zararı olmaz değil mi?»

Adam sustu. Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*) devam etti: «Şayet gerçek bizim söylediğimiz gibiyse -ki öyledir- siz helak olursunuz, biz de kurtuluruz.»

Adam şunları söyledi: Allah sana rahmet etsin. Bana Allah'ın nasıl ve nerede olduğunu anlat.

İmam dedi ki: «Yazıklar olsun sana! Gittiğin yol yanlıştır. Nereyi, neresiz, nere yapan (mekânı, mekânsız, mekân yapan) O'dur ve nasılı, nasılsız, nasıl yapan O'dur. O, nasılıkla, neredelikle bilinmez, duyuyla kavranmaz ve hiçbir şeyle mukayese edilmez.»

Adam dedi ki: Hiçbir duyuyla kavranmadığına göre O, hiçbir şey değil midir?

Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Yazıklar olsun sana! Duyularının kavramaktan aciz oldukları bir zatın Rabliğini inkâr mı ediyorsun? Buna karşılık bizim duyularımız O'nu kavramaktan aciz kaldıklarında kesin olarak O'nun Rabbimiz olduğunu ve her hangi bir varlığa benzemediğini anladık.»

Adam dedi ki: O halde bana O'nun ne zamandan beri var olduğunu haber ver.

Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Sen bana O'nun ne zamana kadar var olmadığını haber ver, ben sana ne zamandan beri var olduğunu haber vereyim.»

Adam dedi ki: O'nun varlığına ilişkin kanıtınız nedir?

Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Bedenime baktığım zaman, enine ve boyuna bir eklemeye veya eksiltmeye bulunmadığımı, ona yönelen zararları bertaraf edemediğimi ve yararlı şeyleri bedenime çekemediğimi gözlemledim. O zaman anladım ki, bu yapının bir ustası vardır ve bu ustanın varlığını kabul ettim. Bunun yanında bütün gök cisimlerinin O'nun kudretiyle yörüngelerinde döndüklerini, bulutların oluşumunu, rüzgârların sevk ve idare edilmesini, güneşin, ayın ve yıldızların yörüngelerinde akıp gidişini ve bundan başka daha nice ilginç, düzenli oluşum ve yapılar gözlemledim. Bütün bunlar akıllara durgunluk veren apaçık kanıtlardır. Düşündüm ki bunların bir planlayıcısı, meydana getiricisi olmalıdır.»

4-(214) ...Muhammed b. İshak şöyle rivayet etmiştir:

Abdullah ed-Deyesanî Hişam b. Hakem'e sordu: Senin Rabbin var mıdır?

- "Evet, var." dedi.

- "Peki, bu Rabbin kadir midir?" diye sordu.

- "Evet, kadirdir ve karşı konulmaz güce sahiptir."

Dedi ki: Dünyayı küçültmeden ve yumurtayı büyütmeden bütün dünyayı yumurtanın içine sokabilir mi?

Hişam dedi ki: Bu soruya cevap vermem için bana süre ver.

Dedi ki: "Sana bir yıl süre verdim." Sonra oradan ayrılıp gitti.

Hişam bineğine binerek Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın yanına gitti, huzuruna girmek için izin istedi, İmam ona izin verdi.

Hişam dedi ki: Ey Resûlullah'ın oğlu, bana Abdullah ed-Deyesanî öyle bir soru sordu ki, bu soruya cevap vermek için Allah'a ve sana dayanmaktan başka çare yok.

Ebu Abdullah dedi ki: «Ne sordu sana?»

Dedi ki: Bana şöyle şöyle sordu.

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Ey Hişam, kaç duyum var?»

Dedi ki: Beş duyum var.

Buyurdu ki: «Bunlardan hangisi daha küçüktür?»

Dedi ki: Görme duyusu...

Dedi ki: «Peki, görme duyusunun çapı ne kadardır?»

Dedi ki: Bir mercimek kadar veya ondan daha küçüktür.

Dedi ki: «Ey Hişam! Ön tarafına ve üst tarafına bak ve ne gördüğünü bana anlat.»

Dedi ki: Göğü, yeri, evler, saraylar, kara parçaları, dağlar ve nehirler görüyorum.

Dedi ki: «Senin gördüğün bunca varlıkları bir mercimeğin veya ondan daha küçük bir şeyin içine girdirmeye güç yetiren Allah, dünyayı küçültmeden ve yumurtayı da büyütmeden bütün bir dünyayı yumurtanın içine sokabilir.»

Hişam derhal İmam'a sarıldı, ellerini, başını ve ayaklarını öpmeye başladı ve şöyle dedi: Bu kadarı bana yeter ey Resûlullah'ın oğlu!

Sonra evine döndü. Ertesi sabah, ed-Deyesanî yanına geldi ve şöyle dedi:

Ey Hişam! Sana selâm vermek için geldim, cevap almak için değil.

Hişam ona dedi ki: Eğer cevap almak için geldiyse işte cevabın.

ed-Deyesanî onun evinden ayrıldı.

Ebu Abdullah'ın kapısına geldi. İçeri girmek için izin istedi, girmesine izin verildi. Oturur oturmaz dedi ki: Ey Cafer b. Muhammed! Bana mabudumu göster!

Ebu Abdullah ona dedi ki: «Senin adın nedir?»

Adam, ismini söylemeden oradan ayrıldı.

Arkadaşları dediler ki: Niçin adını ona söylemedin?

Dedi ki: Eğer adımın, Abdullah olduğunu söyleseydim bana şöyle diyecekti: Senin, kulu olduğun zat kimdir?

Arkadaşları dediler ki: Ona dön ve sana mabudunu göstermesini ve adını sormamasını iste.

Adam İmam'ın yanına geri döndü ve dedi ki: Ey Cafer b. Muhammed! Bana mabudumu göster; ama benim adımı sorma!

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) ona dedi ki: «Otur!»

O sırada İmam'ın çocuklarından biri, elindeki bir yumurtayla oynuyordu.

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) çocuğa dedi ki: «Ey çocuk, yumurtayı bana ver.»

Çocuk yumurtayı verdi. Ebu Abdullah adama döndü: «Ey Deyesani! Bu sağlam bir kaledir. Üzeri kalın bir kabukla örtülmüştür. Bu kalın kabuğun altında da ince bir zar vardır. İnce zarın altında altın renginde akışkan bir tabaka ve gümüş renginde sıvı bir tabaka yer alıyor. Ne altın rengindeki akışkan madde gümüş rengindeki sıvı maddeye karışıyor, ne de gümüş rengindeki madde altın rengindeki akışkan maddeye karışıyor ve bu durumu da değişmeden devam ediyor. Bununla beraber onun içinden sâlih bir kimse çıkıp da onun sâlih oluşunu haber vermediği gibi bozguncu biri de içine girip bozuk olduğunu haber vermiyor. Kimse erkek mi, dişi mi olarak yaratıldığını bilmez. Acaba Tavus kuşu gibi rengârenk açılacak mı yoksa onun bir planlayıcısı mı vardır?»

Bu örnek karşısında adam bir süre başını öne eğdi, sonra: "Allah'tan başka ilâh olmadığına, Onun tek ve ortaksız olduğuna tanıklık ediyorum ve Muhammed'in onun kulu ve Resulü, senin de Allah tarafından görevlendirilen bir imam ve insanlara sunulan "hüccet / kanıt" olduğuna tanıklık ediyorum. Daha önce sahip olduğum düşünceden dolayı tevbe ediyorum."

5-(215) ...Hişam b. Hakem Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın yanına gelen zındıkla ilgili hadisin kapsamında İmam'ın şöyle konuştuğunu rivayet eder:

«Senin sözlerinden onların iki tane olduklarını düşündüğüne ilişkin bir anlam seziliyor. Sanıyorsun ki, onlar ya güçlü ve kadimdirler yahut zayıftırlar ya da biri güçlü biri de zayıftır.

Şayet güçlü iseler niçin biri diğerini bertaraf etmiyor ve tek başına egemenliğini kurmuyor? Şayet birinin güçlü diğerinin de zayıf olduğunu ileri sürüyorsan bu, Onun bizim de söylediğimiz gibi "bir" olduğunu kanıtlar. Çünkü ikincisinin acizliği açıktır.

Eğer desen ki: Onlar ikidirler. O zaman bunların her açıdan ittifak etmeleri veya her açıdan ayrılmaları zorunlu olur. Buna karşılık biz varlıkların belli bir düzen içinde olduklarını, gök cisimlerinin belli bir yörüngede akıp gittiklerini ve bütün varlıklara bir tek planlamanın egemen olduğunu, gözlemlediğimiz geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı belli bir sistem dâhilinde gerçekleşen fenomenler olduklarını gördüğümüz için bunun emrin ve planlamanın

sahihliğinin kanıtı olarak algıladık. Emir ve planlamanın uyumunu anladık. Buradan hareketle planlayıcının, idarecinin bir tek olduğunu kavradık.

Kaldı ki, onların iki tane olduklarını iddia etmen durumunda aralarında bir açıklığın bulunduğunu da söylemen gerekir. Yoksa iki tane olamazlar. Bu durumda aralarındaki açıklık da onlarla birlikte kadim bir üçüncü olarak belirginleşir ve zorunlu olarak ilâhların sayısının üç olduğunu kabul etmek durumunda kalırsın. Üç tane olduklarını iddia ettiğin zaman da tıpkı iki iken söylediğin gibi aralarında bir açıklık olduğunu söylemen gerekir, böylece kadim ilâhların sayısı senin açından beşe çıkar. Sonra bu sayı sonsuza kadar uzanır gider.»

Hişam der ki: Zındık bu noktada ancak şu soruyu sorabildi: Yaptığın açıklamalardan Onun bir tek ilâh olduğu anlaşılıyor. O halde Onun varlığının kanıtı nedir?

Ebu Abdullah dedi ki: «Fiillerin varlığı, kendilerini gerçekleştiren failin varlığına delalet eder. Sağlam ve muhkem bina edilmiş bir yapıya baktığın zaman yaparı görmemiş, bizzat tanık olmamış olsan bile bunu bir ustanın yaptığı bilmez misin?»

Dedi ki: Peki, nedir O?

Buyurdu ki: «Her şeyden farklı bir şeydir. Sen benim bu sözümü, anlamın isbatı şeklinde algıla. O, "şey"liğin gerçek anlamıyla bir "şey"dir; ancak cisim ve suret değildir. Gözle görülmez, elle tutulmaz, beş duyu organıyla algılanmaz. Zihinler O'nu kavrayamaz, zamanın geçmesiyle yıpranıp eksilmez, akıp giden zamanlar O'nu değiştirmez.»

6-(216) ...Ebu Said ez-Zuhrî, Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'dan şunları dinlemiş:

«Yüce Rabbin boyun eğdirdiği yaratılmışlar, Rabbin karşı durulmaz egemenliği, Rabbin apaçık ululuğu, Rabbin göz kamaştırıcı nuru, Rabbin doğru kanıtı, kulların dillerinden dökülen gerçekler, peygamberler aracılığıyla gönderilen mesajlar ve kullara indirilen rahmet, akıl sahipleri için Rabbin varlığını, birliğini kanıtlamak açısından yeterlidir.»

2) ALLAH'TAN "ŞEY" DİYE SÖZ ETME BABI

1-(217) ...Abdurrahman b. Ebu Necran şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a tevhidle ilgili bir soru sordum ve dedim ki: "Allah'ı "şey" olarak tasavvur edebilir miyim?"

Dedi ki: «Evet, ama aklen kavranamayan, sınır biçilemeyen bir şey. Senin zihninde beliren bir şey O'ndan ayrıdır. Hiçbir şey O'na benzemez, zihinler O'nu kavrayamaz. Zihinler nasıl O'nu kavrayabilsinler ki, O, aklen algılanan her şeyden ayrıdır, zihinlerde tasavvur edilen her şeyden farklıdır; ancak aklen algılanamayan ve sınır biçilemeyen bir şey olarak tasavvur edilebilir.»

2-(218) ...Hüseyin b. Said şöyle rivayet eder: Ebu Cafer Sani (*Muhammed b. Ali el-Cevâd aleyhisselâm*)'a soruldu:

Allah şeydir demek, caiz midir?

Dedi ki: «Evet, ama O'nu iki sınırlandırmanın dışında tutmak koşuluyla. Biri ilâhlığını geçersiz kılacak sınır, diğeri de başka varlıklara benzeme sınırı.»

3-(219) ...Ebu'l-Meğra merfu olarak Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet eder:

«Allah, yarattıklarından ayrı ve yarattıkları O'ndan ayırdılar. Allah dışında şey diye adlandırılan her varlık, Allah tarafından yaratılmıştır.»

4-(220) ...Zurare b. A'yen şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın şöyle dediğini duydum: «Allah, yarattıklarından ayrı ve yarattıkları da O'ndan ayırdır. Allah dışında şey diye nitelendirilen her varlık, her şey, yaratıcı Allah tarafından yaratılmıştır. *"Benzeri gibi hiçbir şey bulunmayan Allah münezzehtir. O, işitendir, bilendir."* (Şura, 11)»

5-(221) ...Hayseme, Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet eder:

«Allah, yarattıklarından ayrı ve yarattıkları da O'ndan ayırdır. Allah dışında şey diye nitelendirilen her varlık, her şeyin yaratıcı Allah tarafından yaratılmıştır.»

6-(222) ...Hişam b. Hakem, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet eder:

Kendisine, "Allah nedir?" diye soran zındıka İmam şu cevabı verdi:

«Her şeyden farklı bir şeydir. Sen benim bu sözümü, anlamın ispatı şeklinde algıla. O, şeyliğin gerçek anlamıyla bir şeydir; ancak cisim ve suret değildir. Gözle görülmez, elle tutulmaz, beş duyu organıyla algılanmaz. Zihinler O'nu kavrayamaz, zamanın geçmesiyle yıpranıp eksilmez, akıp giden zamanlar O'nu değiştirmez.»

Soruyu soran adam dedi ki: Ama siz, Allah'ın işiten ve gören olduğunu söylüyorsunuz?

Buyurdu ki: «Evet O, işitendir, görendir. Bir organ olmaksızın işitir, bir alete başvurmadan görür. Daha doğrusu kendisiyle işitir, kendisiyle görür. O, işitendir, kendisiyle işitir ve O, görendir, kendisiyle görür dediğim zaman bu, O, bir şeydir, kendisi de ayrı bir şeydir anlamına gelmez. Bilâkis, sorulan kişi ben olduğum için kendimle ilgili bir tabir kullanmak istedim ve soran da sen olduğuna göre senin anlayacağın bir dil kullandım. Ve diyorum ki: Gerçekte O, bütün zatıyla işitendir; ama bu, Onun parçası olan bir bütün olduğu anlamına gelmez. Sadece içimdeki anlamı kendimle ilintili ifadelerle sana anlatmak istedim.

Söylediklerimin varmak istediği nokta şudur: O, işitendir, görendir, zat ve anlam ayrılığı söz konusu olmaksızın bilendir, her şeyden haberdardır.»

Soru soran dedi ki: Peki, O nedir?

Ebu Abdullah dedi ki: «O, Rabdir. O, mâbuddur. O, Allah'tır. Allah derken maksadım: "Elif, lam ve ha" harflerini, aynı şekilde "ra ve ba" harflerini ispatlamak değildir. Bilâkis, sen bu harflerin ötesindeki anlamı tasavvur et. Eşyanın yaratıcısı ve meydana getiricisi "şey," anlamını, söz konusu harflerin niteliğini düşün. İşte bu, Allah, Rahman, Rahim, Aziz ve benzeri isimlerle isimlendirilen anlamdır. Mâbud Odur»

Soru soran adam dedi ki: Biz ancak yaratılan şeyleri tasavvur edebiliyoruz.

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*) dedi ki: «Eğer öyle olsaydı Allah'ı birleme

yükümlülüğü üzerimizden kalkardı; çünkü biz ancak tasavvur ettiklerimizin dışındaki şeylerle yükümlü değiliz. Aksine biz diyoruz ki:

Duyularla tasavvur edilen, onlar aracılığıyla algılanan, duyular tarafından sınırlanmış ve onlarda somutlaşmış her şey yaratılmıştır. Çünkü yaratıcının varlığının olumsuzlanması iptal ve yokluk demektir.

Yaratıcının tenzih edilmesi gereken ikinci husus ise benzerliktir; çünkü benzerlik bileşim ve terkip ürünü olduğu açık olan yaratılmış varlıkların niteliğidir. Şu halde meydana getirilmişlerin var oluşlarını var eden birinin varlığını kanıtlamak kaçınılmazdır. Meydana getirilmiş varlıkların var edilmişlikleri, onlar açısından zorunlu bir niteliktir. Onların var edicileri de onlardan ayırdır ve onlar gibi değildir; çünkü onlar gibi olan, açık bir şekilde bileşim ve terkip ürünü olmak bakımından onlara benzer. Onlar gibi yokluktan varlığa geçmiş, küçüklükten büyüklüğe, siyahlıktan beyazlığa ve güçlülükten zayıflığa doğru bir süreç izlemiştir. Bunun dışında burada ayrıca açıklama ve varlıklarını kanıtlama gereğini duymadığımız daha başka özellikleri saymak mümkündür.»

Soru soran adam dedi ki: Sen yaratıcının varlığını kanıtlarken O'nu sınırlanmış oldun!

Ebu Abdullah buyurdu ki:«Onu sınırlanmadım bilâkis Onu ispat ettim. Çünkü "olumlama/ispat" ve "olumsuzlama/nefî" arasında bir menzil bulunmamaktadır.»

Soruyu soran adam dedi ki: Peki, Allah'ın benliği ve mahiyeti var mıdır?

Buyurdu ki: «Evet, bir şey benliksiz ve mahiyetsiz kanıtlanamaz ki.»

Soruyu soran dedi: Şu halde keyfiyeti de mi vardır?

Buyurdu ki: «Hayır; Çünkü keyfiyet nitelik ve kuşatıcılık yönüdür. Ancak varlığını inkâr ve eşyaya benzerlik yönünün dışına çıkması kaçınılmazdır. Çünkü O'nu olumsuzlayan, O'nu inkâr etmiş, rabliğim reddetmiş ve iptal etmiş olur. O'nu başkasına benzeten de O'nu rablik niteliğini hak etmeyen, yaratılmışlara, var edilmişlere özgü niteliklerle olumlamış olur. Fakat Allah'ı, başkasının hak etmediği, Ona ortak olmadığı, kuşatamadığı ve O'ndan başkasının da bilemediği bir keyfiyetle olumlamak kaçınılmazdır.»

Soru soran dedi: Varlıkların zahmetini bizzat kendisi mi taşır?

Ebu Abdullah buyurdu ki: «O, doğrudan ve direkt varlıkların ağırlığını taşımaktan yücedir. Bu, yaratılmışlara özgü bir niteliktir. Yaratılmış varlıkların eşyayla teması; ancak yüklenmek, ağırlığını bizzat hissetmek şeklindedir. Allah ise aşkın güce sahiptir. İradesi ve dilemesi her zaman yürürlükte ve geçerlidir. Dilediğini yapar.»

7-(223) ...Muhammed b. İsa, şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a, Allah "şeydir" demek caiz olur mu? diye soruldu.

Buyurdu ki: «Evet O olumsuzlama ve benzetme sınırlarının dışında bir şeydir.»

3) ALLAH ANCAK KENDİSİYLE BİLİNİR BABI

1-(224) ...Fadl b. es-Seken, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (*Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm*) buyurdu ki:

«Allah'ı Allah ile Resulü risalet ile "Ulu'l-emr / yönetici"yi marufu emretmesi, âdil olması ve iyilikte bulunması ile tanıyın, bilin.»

[Aşağıdaki ifadeler müellifin kendi yorumudur.]

"Allah'ı Allah ile tanıyın..." sözünün anlamı şudur: Allah şahısları, nurları, cevherleri, ayanları yarattı. Ayan dediğimiz: bedenler, cevherler de ruhlardır.

Yüce Allah ne cisme, ne de ruha benzer. Hiç kimsenin, algılayan ve kavrayan ruhun yaratılmasında emir verme ve nedensellik oluşturma gibi bir yetkisi ve niteliği yoktur. Allah, ruhları ve cisimleri tek başına yaratmıştır.

Allah'tan iki benzeme olumsuzlandığı zaman yani bedenlere ve ruhlara benzemediği vurgulandığı zaman Allah, Allah ile bilinmiş, tanınmış olur. Ruha, bedene veya nura benzetildiği zaman ise Allah, Allah ile bilinmemiş olur.

2-(225) ...Ali b. Ukbe b. Kays b. Sim'an b. Ebu Rubeyha -Resûlullah'ın azatlı kölesi- şöyle rivayet etmiştir:

Emirül-Müminin (*Ali aleyhisselâm*)'a soruldu: "Rabbini ne ile tanıydın?"

Buyurdu ki: «Kendini bana tanıttığı ile...»

Denildi ki: Kendini sana nasıl tanıttı?

Dedi ki: «Hiçbir şey Ona benzemez, duyularla algılanmaz, insanlarla mukayese edilmez. Uzaklığında yakın, yakınlığında uzaktır. Her şeyin üstündedir. Bir şey O'nun üstündedir denemez. Her şeyin önündedir; ama Onun önü vardır denemez. Varlıkların içindedir; ama bir şeyin bir şeye girmesi gibi değil. Varlıkların dışındadır; ama bir şeyin bir şeyden çıkması gibi değil. Bu niteliklere sahip olan Allah'ı tenzih ederim. Ondan başkası da bu niteliklere sahip değildir. O, her şeyin başlangıcıdır.»

3-(226) ...Mansur b. Hazım şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'a dedim ki: Bir toplulukla tartıştım ve onlara dedim ki: "Allah, kulları aracılığıyla tanınmaktan yücedir, üstündür, uludur. Bilâkis kullar, Allah aracılığıyla tanınırlar, bilinirler..."

Buyurdu ki: «Allah sana rahmet etsin.»

4) MARİFETİN EN AŞAĞI DERESESİ BABI

1-(227) ...Feth b. Yezid, Ebu'l-Hasan (*Ali b. Musa aleyhisselâm*)'dm şöyle rivayet eder:

İmam'a marifetin en aşağı derecesini sordum.

Buyurdu ki: «Allah'tan başka ilâh olmadığına, benzerinin ve denginin bulunmadığına, O'nun "kadîm / öncesiz," sabit ve var olduğuna, yitik olmadığına, O'na benzeyen hiçbir şeyin bulunmadığına inanmaktır.»

2-(228) ...Tahir b. Hatim^{2[2]} şöyle rivayet etmiştir:

Tahir Adama^{3[3]} şöyle yazmıştır: Allah-ı tanıma hususunda daha azı caiz olmayan derece hangisidir? Ona şu cevabı yazdı:

«Allah daima bilendir, işitendir, görendir. O, dilediğini yapandır.» Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a "Yaratıcıyı bilme hususunda daha aşağısı caiz olmayan bilgi derecesi hangisidir?" diye soruldu.

Buyurdu ki: «O'nun gibi bir şey yoktur. Hiçbir şeye benzemez. Daima bilendir, işitendir, görendir.»

3-(229) ...İbrahim b. Ömer şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın şöyle dediğini duydum: «Allah'ın bütün işleri şaşırtıcıdır; ancak (*veya haberiniz olsun ki...*) O, kendisini size tanıttığı oranda sizi sorumlu tutmuştur.»

5) MÂ'BUD BABI

1-(230) ...İbn Riab ve ayrıca bir çok kişi Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Kim zihninde tasavvur ederek, kesin bir bilgiye dayanmaksızın, salt vehimle Allah'a ibadet ederse küfre düşmüş olur.

Kim anlamı bir yana bırakarak isme ibadet ederse küfre düşmüş olur.

Kim isme ve anlama ibadet ederse şirk koşmuş olur.

Ad konulan anlama O'nun kendisini vafettiği nitelikleriyle ibadet eden, kalbini bu inançla dolduran, gizli ve açık olarak bu inancı dile getiren bir kimse Emir'ül-Mü'minin (*Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm*)'ın gerçek arkadaşlarından biridir.»

Bir başka rivayette: «Gerçek mü'mindir.» şeklinde bir ifadeye yer veriliyor.

2-(231) ...Hişam b. Hakem, Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*)'a Allah'ın isimleri ve bu isimlerin türevleri hakkında bir soru sorduğunu, "Allah sözcüğü, nereden türemiştir?" dediğini ve İmam'ın da şöyle cevap verdiğini rivayet etmiştir:

«Ey Hişam! Allah sözcüğü "ilâh" sözcüğünden türemiştir. İlâh ise ibadet edilen birinin varlığını gerekli kılar. İsim, isimlendirilenden ayrıdır. Kim anlamı bir kenara bırakarak isme ibadet ederse küfre gitmiş ve hiçbir şeye ibadet etmemiş olur. Kim isme ve anlama ibadet ederse küfre girmiştir ve iki ilâha ibadet etmiştir. Kim de isme değil anlama ibadet ederse işte tevhid budur. Şimdi anladın mı ey Hişam?»

^{2[2]}. Bu adam, daha sonra "gulat / aşırılar" çizgisine sapmıştır

^{3[3]}. İmam Rıza Ali b. Musa (a.s)'ı kastediyor. [el-Vafi]

Dedim ki: Bana daha fazla anlat.

Dedi ki: «Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Eğer isim, isimlendirilen olsaydı o zaman her bir isim bir ilâh olurdu. Fakat Allah bir anlamdır ve bu anlama bu isimlerle işaret edilir ve O bunların tümünden ayrıdır. Ey Hişam, ekmek; yenilen maddenin ismidir. Su; içilen maddenin ismidir. Elbise; giyilen maddenin ismidir. Ateş; yakıcı maddenin ismidir. Şimdi kendini savunacak ve düşmanlarımızla ve Allah'tan başka ilâhlar edinenlerle tartışacak kadar meseleyi anladın mı ey Hişam?»

Dedim ki: Evet.

Buyurdu ki: «Allah bundan seni yararlandırırsın ve senin ayaklarını sabit kılsın ey Hişam!» Hişam der ki: Allah'a yemin ederim ki, o gün o meclisten ayrıldığımdan beri hiç kimse tevhid konusunda bana üstünlük sağlamış değildir.

3-(232) ...Abdurrahman b. Ebu Necran şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a yazdım veya sözlü olarak söyledim. "Allah beni sana feda etsin! Biz Rahman, Rahim, bir, tek ve Samed'e mi ibadet ediyoruz?"

Buyurdu ki: «Kim isimlerle adlandırılan müsemmadan ayrı olarak isme ibadet ederse şirk koşar, küfre sapar ve inkâr etmiş olur. Hiçbir şeye de ibadet etmiş sayılmaz. Bilâkis bir, tek ve samed olan ve bu isimlerle adlandırılan Allah'a ibadet et, isimlere değil; çünkü isimler Allah'ın kendisini vafettiği sıfatlardır.»

6) KEVN (var olma) VE MEKÂN BABI

1-(233) ...Ebu Hamza şöyle rivayet etmiştir:

Nafi b. Ezrak Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a sordu ki: "Bana Allah'ın ne zaman var olduğunu anlat?"

Buyurdu ki: «Ne zaman yoktu ki, sana ne zaman olduğunu anlatayım? Daima olan ve asla yok olmayan bir, hiçbir şeye muhtaç olmayan (samed), eş ve çocuk edinmeyen Allah, münezzehtir.»

2-(234) ...Ahmed b. Muhammed b. Ebu Nasr şöyle rivayet etmiştir:

Belh nehrinin ötesinden (*Maveraunnehir*) bir adam, Ebu'l-Hasan er-Rıza (*Ali b. Musa aleyhisselâm*)'ın yanına geldi ve dedi ki: "Sana bir soru soracağım, eğer bu soruya benim düşündüğüm gibi cevap verirsen senin imamlığını kabul edeceğim." Ebu'l-Hasan (*Ali b. Musa aleyhisselâm*) dedi ki: «İstedini sor.» Adam şöyle dedi: "Bana Rabbinin ne zamandan beri var olduğunu, nasıl var olduğunu ve neye dayandığını söyle?"

Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Allah Tebareke ve Teâlâ neresiz, (mekânsız) nereyi, (mekânı) nere (mekân) yapandır. Ve nasılsız, (keyfiyetsiz) nasılı, (keyfiyeti) nasıl (keyfiyet) yapandır. O, kudretine dayanır.»

Bunun üzerine adam yerinden kalktı, alnından öptü ve dedi ki: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna, Ali'nin, Allah Resûlü'nün vasisi olduğuna, ondan sonra Resûlullah (*sallallahu aleyhi ve âlihi*)'nin yerine geçtiğine, siz imamların doğru sözlü olduklarınıza ve senin de onlardan sonra onların görevini üstlendiğine

şahitlik ederim.

3-(235)...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Bir adam Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'ın yanına geldi ve dedi ki:

Bana Rabbinin ne zamandan beri var olduğunu söyle?

İmam buyurdu ki: «Yazıklar olsun sana! Ancak bir zaman var olmayan şey hakkında ne zaman oldu? Denir. Benim yüce Rabbin, her zaman vardı ve her zaman nasılsız (keyfiyetsiz) diridir. Allah hakkında "...oldu" olmaz. Oluşu için de "oldu ve nasıl oldu" nitelemesi olmaz. O'nun için "nerede" (mekân) yoktur.

Bir şeyin içinde değildir. Ve bir şeyin üzerinde de değildir. Özel mekânı için bir yer meydana getirmemiştir. Varlıkların oluşmasından sonra güçlenmemiştir ve hiçbir şey olmadan önce de zayıf değildi. Bir şey meydana getirmemişken korku hissetmiyordu. Zihinde tasavvur edilen hiçbir şeye benzemez. Varlıkların yaratılmasından önce egemenlikten uzakta değildi ve varlıkların ortadan kalkmasından sonra da egemenlikten uzaklaşmaz. Hayat olmaksızın hep diridir. Bir şey meydana getirmeden önce güçlü hükümdardı. Evreni var ettikten sonra da karşı durulmaz güç sahibi hükümdardır.

Varoluşu için "nasıllık" söz konusu değildir. Nerede oluş O'nun için yoktur, sınırı söz konusu değildir. Kendisine benzeyen bir şeyle tanınmaz. Uzun süre kalmaktan dolayı yaşlanmaz. Hiçbir şeyden korkmaz. Aksine bütün varlıklar Onun korkusundan titrerler. Sonradan olma bir hayatı olmaksızın diriydi. Vasfedilir bir oluşu, sınırlandırılabilir "bir nasıl" oluşu ve kavranabilir "bir nerede" oluşu veya bir şeye komşu olabilir "bir mekânı" yoktur. Bilâkis O, diridir, tanındır, hükümandır, daima güç ve egemenlik sahibidir. Dilediğini, dilediği zaman dileyişiyle yarattı. Sınırlandırılmaz, parçalanamaz, yok edilemez. Keyfiyetsizlikti, mekânsız son olacaktır. "*O'nun yüzü hariç, her şey helak olacaktır.*" (Kasas, 88) "*Yaratma ve emir yetkisi O'nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah münezzehtir.*" (Araf, 54)

Yazıklar olsun sana, ey soru soran adam! Benim Rabbimi, zihinler kapsayamazlar. Şüpheler Onu, rububiyet makamından indiremezler, şaşırılmaz, hiçbir şey Ona yaklaşamaz, komşu olamaz, Olaylar Ona musallat olamazlar, hiçbir şeyden dolayı sorumlu tutulamaz, hiçbir şeyden dolayı pişmanlık duymaz. "*Uyumaz..*" (Bakara, 255) "*Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve yerin altında bulunan her şey Onundur.*" (Ta-ha, 6)»

4-(236) ...Ahmed b. Muhammed b. Halid, babasından, merfu olarak şöyle rivayet etmiştir: Yahudiler, Re'sul Calut'un etrafında toplandılar ve dediler ki: "Bu adam (*Ali aleyhisselâm*) âlim birisidir. Bizi ona götür, ona bazı sorular soralım."

Toplanıp Emir'ül-Mü'minin'in bulunduğu yere geldiler. Onlara Emir'ül mü'minin'in evde olduğunu söylediler. Onlar da Ali (*aleyhisselâm*) evden çıkıncaya kadar beklediler. Re'sul Calut ona dedi ki: Sana bazı sorular sormak için geldik.

Dedi ki: «İsteddiğini sor Ey Yahudi!»

Dedi ki: Senin Rabbinin ne zamandan beri var olduğunu sormak istiyorum?

Buyurdu ki: «Allah meydana gelmiş olmaksızın vardı. Keyfiyetsiz vardı. Daima kemmiyetsiz ve keyfiyetsiz vardır. Onun öncesi olmaksızın vardı. O önceden önce, öncesiz, sonsuz, nihayetsiz vardı. Nihayetler Onda son bulur. O her sonun sonudur.»

Re'sul Calut dedi ki: Gidelim! Bu adam söylendiğinden daha bilgiliymiş!

5-(237) ...Ebu'l-Hasan el-Mevsilî, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

Yahudi bilginlerden biri Emir'ül-Mü'minin (*Ali aleyhisselâm*)'ın yanına geldi ve dedi ki: Ey Mü'minlerin Emiri! "Rabbin ne zaman var oldu?"

Dedi ki: «Anan sensiz kalasıca! Ne zaman olmadı ki, ne zaman var oldu? Diye sorulsun? Benim Rabbim, önceden önce, öncesiz vardı, sonradan sonra, sonrası vardır. Sonluğunun sonu, sınırı yoktur. Sonlar O'nda son bulur. O, her şeyin sonudur.»

Yahudi dedi ki: Ey Mü'minlerin Emiri! Yoksa sen nebi misin?

Dedi ki: «Yazıklar olsun sana! Ben, ancak Muhammed (*sallallahu aleyhi ve âlihi*)'nin. Kullarından bir kulum^{4[4]} (*velimdir, bağlularından biriyim*).»

Rivayet edilir ki, Emir'ül-Mü'minin'e "Gökleri ve yeri yaratmadan önce Rab-bimiz neredeydi?" diye sorulmuş, Ali (*aleyhisselâm*), bu soruya şu cevabı vermiştir:

«Nerede?» mekânla ilgili bir sorudur. Mekân yokken Allah vardı.»

6-(238) ...Muhammed b. Sema'e, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

Yahudilerin din bilginlerinin başı (*Re'sul Calut*) Yahudilere dedi ki: "Müslümanlar, Ali'nin en keskin mücadeleci ve kesin inançları en iyi bilen, en âlim kimse olduğunu iddia ediyorlar. Bizi ona götürün, bir kaç soru sorayım da hatasını ortaya çıkarayım." derken Ali'nin yanına geldiler. Bilginlerinin başı dedi ki:

Ey Mü'minlerin Emiri! Sana bir hususta soru sormak istiyorum.

Dedi ki: «İstediğini sor.»

Bunun üzerine şöyle dedi:

Ey Mü'minlerin Emiri! Rabbimiz ne zaman var oldu?

Dedi ki: «Ey Yahudi! Daha önce var olmayan bir kimse için ne zaman var oldu? Denir. Allah, ise oluşsuz vardır. Keyfiyetsiz vardı, vardır. Evet, ey Yahudi! Evet, ey Yahudi! O'nun öncesi olur mu? O sonsuz, sınırsız önceden öncedir. Sonu olmayan sondur. Sonlar O'nun yanında son bulur. Ve O, her şeyin sonudur.»

Yahudi dedi ki: Ben şahitlik ederim ki, senin dinin haktır ve senin dinine aykırı olan görüşler batıldır.

7-(239) ...Zurare şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a dedim ki: Allah, vardı da bir şey yok muydu?

Dedi ki: «Evet, O vardı, hiçbir şey yoktu.»

^{4[4]}. (Bakınız 434. hadisin dip notu.)

Dedim ki: Peki, neredeydi?

-İmam bir yere yaslanmıştı, doğrularak oturdu-dedi ki:

«İmkânsız söyledin ve mekânsız mekândan söz ettin ey Zurare!»

8-(240) ...Ebu'l-Hasan el-Mevsilî, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

Yahudi din bilginlerinden biri, Emir'ül-Mü'minin (*aleyhissetâm*)'ın yanına geldi ve dedi ki: Ey Mü'minlerin Emiri! "Rabbin ne zamandan beri vardır?"

Buyurdu ki: «Yazıklar olsun sana! Daha önce var olmayan bir şey için ne zamandan beri vardır? Denir; fakat olan şey için ne zaman oldu? Denmez. Allah, önceden önce, öncesiz ve sonradan sonra, sonsuz ve sonsuz vardır. Sonu olmayan sondur.»

Yahudi ona dedi ki: Yoksa sen nebi misin?

Dedi ki: «Hayır, anan sensiz kalasıca! Ben, ancak Resûlullah'ın kullarından bir kulum (*velîmdir, bendelerinden bir bendeyim*).»

7) NİSPET (nasep) BABI

1-(241) ...Muhammed b. Müslim, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Yahudiler, Resûlullah (*sallallahu aleyhi ve âlihi*)'ye bir soru sordular ve dediler ki: "Bize Rabbinin nesebini (*vasfet, tanımla*) anlat."

Peygamberimiz üç gün bekledi, sonra: «*Kul huvellahu ahad* ^{5[5]} /De ki: O Allah birdir...» (İhlâs, 1) suresi sonuna kadar indi.»

Bu hadisi Muhammed b. Yahya, Ahmed b. Muhammed'den, o Ali b. Hakem'den, o da Ebu Eyyub'den rivayet etmiştir.

2-(242) ...Hammad b. Amr en-Nasibî, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

^{5[5]}- *Ahad=(tek) kelimesi el-Vahde (birlik) kelimesinden türemiş sıfattır, el-Vahid (bir) gibi. Ancak el-ahad sıfatı, ne objeler aleminde ne de zihin içi tasavvur kapsamında çokluk kabul etmeyen şeyler için kullanılır. Bu yüzden sayılmaz ve sayıların kapsamına girmez. el-Vahid ise bundan farklıdır. Çünkü "bir" olan her şey, hem objeler dünyasında hem de zihin içi tasavvur kapsamında bir tür vehimle ya da akli bir varsayımla iki, üç, dört... olmaya açıktır. Böylece bu ek sayıların katılmasıyla çoğalabilir. Ama "ahad" öyle değildir, bir ikincisi ne zaman tasavvur edilirse yine kendisidir, onda bir artış olmaz.*

Bu anlamı şöyle bir ifadeyle de somutlaştırabiliriz: Topluluktan bir tek kişi bana gelmedi, dediğin zaman, onlardan bir kişinin gelmesini olumsuzladığın gibi iki ve daha yukarısı kişinin gelmiş olmasını da olumsuzlarsın. Buna karşılık: Bana onlardan bir kişi gelmedi, dediğin zaman, sadece, sayı olarak bir kişinin gelmesini olumsuzluyorsun, bu, onlardan iki ve daha yukarı kişinin gelmesini de olumsuzladığın anlamına gelmez. Bu anlamı ifade etmesinden dolayıdır ki "ahad" kelimesi mutlak olumluluk bağlamında sadece yüce Allah için kullanılır. Bu konuda enteresan açıklamalardan biri Ali (a.s)'ın, Allah'ın birliğini işlediği hutbelerinin birinde geçen şu ifadedir: «Ondan başkası bir olarak nitelendirildiği zaman, bu, onun az olduğunu ifade eder.» [el-Mizan, (İhlâs, 1) Tefsir]

Ebu Abdullah'a "*Kul huvellah...*" suresini sordum.

Buyurdu ki: «Allah'ın, kullarıyla nispeti şöyledir: O, birdir, yaratılmışların maksududur, ezeldir, kullar O'na muhtaçtır, O'nun dayandığı bir sebep yoktur; fakat varlıklar O'nun var ettiği sebeplere dayanırlar. Bilinmeyi bilir, her cahilin yanında bilinendir. Tektir. Yarattıkları O'nun içinde değildirler ve O da yarattıklarının içinde değildir. Duyularla algılanmaz, elle dokunulmaz. Gözler O'nu göremez. Yücedir; ama yakındır. Yakındır; ama uzaktır. Emrine isyan edilir; O, bağışlar, emrine itaat edilir; şükürleri kabul eder, karşılığını verir. Yeri O'nu kapsayamaz, gökleri O'nu taşıyamaz. Varlıkları kudretiyle taşır. Daimîdir, ezeldir (öncesizdir), unutmaz, beyhude iş yapmaz, yanlış yapmaz, oyun oynamaz, iradesinin önüne geçilmez. Hükmü cezadır ve emri anında yerine gelir. Çocuğu yoktur ki mirasını alsın; doğmamış ki ortakları olsun. "*Hiç kimse O'nun dengi değildir.*" (İhlâs, 4)»

3-(243) ...Asım b. Humejd'den şöyle rivayet etmiştir:

Ali b. Hüseyin (*Zeyn 'ül-Âbidin aleyhisselâm*)'a tevhidle ilgili bir soru soruldu.

Buyurdu ki: «Allah Azze ve Celle, ahir zamanda meseleleri derinden inceleyen, kılı kırk yaran toplulukların ortaya çıkacağını biliyordu. Bu yüzden "*Kul huvellahu Ahad/ De ki O Allah birdir.*" (İhlâs, 1) suresini ve Hadid suresinin başından "*O, gönüllerdekini bilir.*" (Hadîd, 6) ayetine kadar olan kısmını indirdi. Bu ayetlerde yapılan açıklamalarla tatmin olmayıp ötesini kurcalayanlar ise helak olurlar.»

4-(244) ...Abdul'aziz b. Mühtedî şöyle rivayet etmiştir:

İmam Rıza (*Ali b. Musa aleyhisselâm*)'a tevhidle ilgili bir soru sordum. Buyurdu ki: «"*Kul huvellahu ahad...*" suresini okuyan ve içeriğine iman eden herkes tevhidi bilmiştir.»

Dedim ki: Bu sure nasıl okunmalıdır?

Buyurdu ki: «İnsanların okudukları gibi.» Sonra şunu ekledi:

«Kezalikellahu Rabbi / Rabbim olan Allah böyledir. Kezalikellahu Rabbi^{6[6]}...»

8) ALLAH'IN KEYFİYETİNİ KONUŞMANIN YASAKLIĞI BABI

1-(245)...Ebu Basir şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*) buyurdu ki: «Allah'ın yarattığı varlıklar hakkında konuşun; ama Allah hakkında konuşmayın; çünkü Allah, hakkında konuşmak kişinin şaşkınlığını arttırmaktan başka şeye yaramaz.»

Hariz'den aktarılan diğer bir rivayette ise İmam'ın şöyle dediği belirtiliyor:

«Her şey hakkında konuşun; ama Allah'ın zâtı hakkında konuşmayın.»

2-(246)...Süleyman b. Halid şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*) buyurdu ki:

^{6[6]}. İhlâs suresinin sonunda "*Kezalikellahu Rabbi*" demek müstehabdır. Tıpkı Kur'ân okunduktan sonra "*Sadakallahul-azim / Büyük Allah doğru söyledi*" söylemek gibi

«Allah Azze ve Celle: "Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir." (Necm, 42) buyurmuştur. Konuşma gelip Allah'a dayandı mı orda durun, ötesine geçmeyin.»

3-(247) ...Muhammed b. Müslim şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*) buyurdu ki: «Ey Muhammed! İnsanlar, her zaman ve her şeyden konuşurlar. Öyle ki Allah hakkında bile konuşmaktan çekinmezler. Allah hakkında konuşulduğunu duyduğunuz zaman şöyle söyleyin:

"Tek ve benzeri olmayan Allah 'tan başka ilâh yoktur." (Şura, 11)»

4-(248)...Ebu Ubeyde el-Hazza şöyle rivayet etmiştir: :

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*) şöyle buyurdu:

«Ey Ziyad! Düşmanlık oluşturan tartışmalardan uzak dur; çünkü bu tür tartışmalar geride şüpheler bırakır, amellerin düzeyini düşürür, kişiyi alçaltıp helak olmasına neden olur. Bir şey konuştuğu halde bağışlanmayabilir. Geçmiş zamanlarda bir kavim vardı. Bunlar yükümlü tutuldukları bilgiyi terk ettiler; buna karşılık kendilerine yasaklanan bilginin peşine düştüler. Derken söz gelip Allah'ın zatına dayandı. Sonuçta şaşkına döndüler. Öyle ki bir adama önünden seslenildiğinde o arkasına dönüp cevap verirdi, arkasından seslenildiğinde önüne bakıp cevap verirdi.»

Diğer bir rivayette ise: «Öyle ki yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaştılar.»

5-(249) ...Hüseyin b. Meyyah, babasından şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın şöyle dediğini duydum: «Allah, nasıldır diye düşünen helak olur.»

6-(250) ...Zurare b. A'yen, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Saygın ve ulu bir padişah, bir gün meclisinde Rab Tebareke ve Teâlâ hakkında yakışsız bir söz söyledi de anında ortadan kayboldu ve nereye gittiği öğrenilemedi.»

7-(251) ...Muhammed b. Müslim, Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'-dan şöyle rivayet etmiştir:

«Allah'ın zatı hakkında düşüncelere dalmaktan sakının! Fakat O'nun büyüklüğünü anlamaya çalışmak istediğiniz zaman, yarattıklarının büyüklüğüne bakın.»

8-(252) Muhammed b. Ebu Abdullah merfu olarak şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*) dedi ki:

«Ey Âdemoğlu! Kalbini bir kuş yese doymaz. Gözünün üzerine bir iğne deliği konsa onu bütünüyle kaplar. Buna rağmen bu iki organınla göklerin ve yerin melekûtunu öğrenmek istiyorsun. Eğer doğru sözlüysen işte güneş! Allah'ın yarattığı varlıklardan biri... Eğer gözlerini kırpmadan ona bakabiliyorsan söylediğin gibidir!»

9-(253) ...Abdu'l-Alâ, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

Sibaht adında bir Yahudi, Resûlullah (*sallallahu aleyhi ve âlihi*)'nin yanına geldi ve dedi ki: Ya Resûlallah! Sana Rabbin hakkında bazı sorular sormak için geldim. Eğer bu sorulara cevap verirsen ne iyi; cevap vermezsen döner giderim.

Buyurdu ki: «İsteddiğini sor.»

Dedi ki: Rabbin nerededir?

Buyurdu ki: «Her yerdedir; ama sınırlı bir yerde değildir.»

Dedi ki: O, nasıldır?

Buyurdu ki: «Nasıl Rabbimi nasıl ile nitelendirebilirim ki; nasılı Allah yaratmıştır? Allah, yarattığı şeylerle nitelendirilemez.»

Dedi ki: Senin, Allah'ın peygamberi olduğun nasıl anlaşılır?

Adam bunu söyleyince orada bulunan taşlar ve başka şeyler dile gelip açık ve anlaşılır bir Arapçayla: «Ey Sibaht! O, Allah'ın Resulüdür.» dediler.

Bunun üzerine Sibaht şöyle dedi: Bu günkü gibi açık bir şey bu güne kadar görmemiştim. Sonra şöyle dedi: «Allah'tan başka ilâh olmadığına ve senin, Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik ederim.»

10-(254) ...Abdurrahman b. Atîk el-Kasir şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bir soru sordum. Bunun üzerine elini göğe kaldırdı ve şöyle dedi:

«Kahredici güce sahip Allah yücedir. Kahredici güce sahip Allah yücedir.

Kim oradaki sıfatları açıklamaya kalkışırsa helak olur.»

9) ALLAH'I GÖRME İDDİASININ BATIL OLUŞU HAKKINDA BAB

1-(255) ...Yakub b. İshak şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Muhammed (*Hasan b. Ali el-Askerî aleyhisselâm*)'a bir mektup yazarak şu soruyu sordum: "Kul, Rabbini görmeden ona nasıl ibadet edebilir?"

Mektubuma şu cevabı verdi: «Ey Ebu Yusuf! Efendim, mevlâm, bana ve atalarımın nimetler bahşeden Rabbim, görülmekten münezzehtir.»

Ona bir de şu soruyu sordum: Resûlullah Rabbini gördü mü?

Bana şu cevabı gönderdi: «Allah Tebareke ve Teâlâ, peygamberinin kalbine azametinin nurundan istediğini göstermiştir.»

2-(256)...Safvan b. Yahya şöyle rivayet etmiştir:

Muhaddis Ebu Karra, kendisini Ebul-Hasan er-Rıza (*Ali b. Musa aleyhisselâm*)'ın huzuruna götürmemi istedi. Ben de onun için izin istedim, İmam bana izin verdi. Ebu Karra İmam'ın huzuruna girdi, ona helâl, haram ve çeşitli hükümlerle ilgili bir takım sorular sordu.

Derken sorular tevhidle ilgili olmaya başladılar. Ebu Karra dedi ki:

Biz, Allah'ın görünmesini ve konuşmasını peygamberler arasında taksim ettiğini, konuşmayı Musa'ya ve görünmeyi de Muhammed'e ayırdığını rivayet ediyoruz.

Ebu'l-Hasan (*Ali b. Musa aleyhisselâm*) dedi ki: «Gözler O'nu göremez" (En'am, 103) "Bilgice O'nu kuşatamazlar." (Ta-ha, 110) "O'nun gibi hiçbir şey yoktur." (Şura, 11) diye Allah adına insanlara ve cinlere duyuran kimdir? Muhammed değil midir?»

Dedi ki: Evet, odur. «Nasıl olur da bir adam, bütün insanlara gelir ve onlara Allah tarafından gönderildiğini, onları Allah'ın emriyle Allah'a ibadet etmeye davet ettiğini bildirir. "Gözler O'nu göremez." (En'am, 103) "Bilgice O'nu kuşatamazlar." (Ta-ha, 110) "O'nun gibi hiçbir şey yoktur." (Şura, 11) der, ardından ben, O'nu gözümle gördüm, bilgice algıladım ve O, beşer suretindedir, iddiasında bulunur.

Böyle bir iddiayı ileri sürmekten utanmıyor musunuz? Dinsizler bile O'nu bu şekilde itham etmemişlerdi: Allah, katından bir şey getiriyor sonra bu getirdiğinin aksini söylüyor diye suçlamamışlardı!»

Ebu Karra dedi ki: Ama O, şöyle de diyor: "Andolsun ki onu, inerken bir kere daha gördü." (Necm, 13)

Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Aynı surede onun neyi gördüğünü gösteren bir ayet vardır: "Gönlü gördüğünü yalanlamadı." (Necm, 11) Muhammed (*sallallahu aleyhi ve âlihi*)'nin kalbi, onun gözlerinin gördüğünü yalanlamadı. Sonra gözlerinin neyi gördüğünü haber veriyor ve diyor ki: "Andolsun o, Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü." (Necm, 18) Allah'ın ayetleri Allah değildir. Çünkü Allah: "Bilgice O'nu kuşatamazlar." (Ta-ha, 110) buyurmuştur. Gözler O'nu gördüğü zaman bilgice de kuşatılmış, algılanmış, tanımlanmış olur.»

Bunun üzerine Ebu Karra dedi ki: Sen, rivayetleri yalanlıyor musun?

Ebu'l-Hasan (*İmam Rıza aleyhisselâm*) dedi ki: «Rivayetler Kur'ân ile çeliştiği zaman onları yalanlarım. Müslümanlar şu hususta ittifak etmişlerdir:

"Allah, bilgice kuşatılmaz, gözler Onu görmez ve Onun gibi bir şey yoktur."»^{7[7]}

3-(257) ...Muhammed b. Ubeyd şöyle rivayet etmiştir:

Ebu'l-Hasan er-Rıza (*Ali b. Musa aleyhisselâm*)'a Allah'ın görülmesi meselesi ve bu

^{7[7]}. *İmam'ın sözlerinin zahiri, Ebu Karra'nın görüşlerine cevap vermek maksadına yönelik olduğunu gösteriyor. Çünkü Resûlullah'ın Allah-ı maddi gözlerle gördüğünü kanıtlamaya çalışıyordu. İmam da, Resûlullah'ın gördüğünün ayetler olduğunu ve ayetlerin Allah demek olmadığını söyleyerek ona susturucu bir cevap veriyor. İmam'ın bu açıklaması ile ayetler Allah olmasalar da Allah-ı gösteren işaretler olmaları hasebiyle ayetlerini görmenin Onu görmek olması arasında bir çelişki yoktur. Bu görme de, bu anlamı içeren birçok rivayette işaret edildiği gibi kalp ile gerçekleşen bir görmedir.*

Bu rivayette İmam'ın Allah'ın görülmesini şiddetle olumsuzlamasının sebebi ise, Allah'ın görülmesi meselesinin o dönemde ele alınış tarzıdır. Çünkü o çağda yaygın olan kanaat, Allah'ın cismanî gözlerle cismanî olarak görüldüğü şeklindedir. Bu ise ne akılla, ne de Kur'ân'ın açık nassıyla bağdaşır. [el-Mizan, c.7, s.445; (Necm, 11-13) Tefsir]

hususta amme (*Sünni*) ve hassa (*Şii*)'lerin aktardığı rivayetlerle ilgili soru içeren bir mektup yazdım ve bu konuyu bana açmasını istedim.

Bana kendi el yazısıyla şöyle yazdı: «Herkes, görme aracılığıyla tanımanın, bilmenin zorunlu olacağı hususunda görüş birliği içindedir ve buna karşı çıkan yoktur. Allah'ın gözle görülmesi caiz olursa zorunlu olarak O'nu tanımak da gerçekleşir. Bu tanıma da ya imandır ya da iman değildir. Eğer görme yoluyla gerçekleşen bu tanıma iman sayılırsa dünya yurdunda kanıtlar aracılığıyla gerçekleşen tanımanın iman sayılmaması gerekir; çünkü kanıt aracılığıyla tanıma, görme aracılığıyla gerçekleşen tanımanın karşıtıdır. O zaman da dünyada bir tek mü'min olmazdı; çünkü hiçbiri yüce Allah'ı görmüş değildir. Eğer görme aracılığıyla gerçekleşen görme iman sayılmıyorsa o zaman kanıt yoluyla gerçekleşen tanıma, ahirette ya yok olacak veya olmayacak. Bu da gösteriyor ki Allah Azze ve Celle gözle görülmez; çünkü gözle görme bizim az önce tanımladığımız sonucu doğurur.»

4-(258) ...Ahmed b. İshak şöyle rivayet etmiştir:

Ebu'l-Hasan Salis (*Ali b. Muhammed el-Hudî aleyhisselâm*)'a bir mektup yazarak Allah Azze ve Celle'yi görme meselesi ve bu meseleyle ilgili olarak insanlar arasındaki görüş ayrılıklarını sordum. Bana şu cevabı yazdı:

«Gören ile görülen arasında görmenin aştığı bir hava boşluğu olmadığı sürece görme eylemi gerçekleşemez. Gören ile görülen arasında bu boşluk ortadan kalktı mı görme gerçekleşemez. Bu da gören ile görülen arasında bir benzerliğin olduğu anlamına gelir. Çünkü gören, aralarındaki gerektirici sebep açısından görülenle eşit olduğu zaman bu, benzeşmeyi kaçınılmaz kılar. Bu da teşbihin ta kendisidir. Çünkü sebeplerle müsebbipler arasında kaçınılmaz bir bağlantı vardır.»

5-(259)...Abdullah b. Sinan, babasından şöyle rivayet etmiştir:

Bir gün Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'ın huzuruna gittim. O sırada haricilerden biri içeri girdi ve şöyle dedi: "Ey Ebu Cafer! Neye tapıyorsun?"

- «Allah'a» dedi.

- "Peki, O'nu gördün mü?" diye sordu.

- «Hayır, çünkü O'nu çıplak gözle görmek mümkün değildir; fakat kalpler O'nu iman hakikatleriyle görür. Mukayeseye bilinmez, duyularla algılanmaz, insanlara benzemez. Ayetlerle vafedilir, alâmetlerle bilinir. Hükmederken zulmetmez. İşte Allah bu! O'ndan başka ilâh yoktur.» Adam çıkıp gitti bir yandan da şöyle diyordu:

Allah risâletini, temsil yetkisini kime vereceğini herkesten daha iyi bilir.

6-(260) ...Ebu'l-Hasan el-Mevsilî şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*) dedi ki: «Yahudi din bilginlerinden biri, Emir'ül-Mü'minin (*Ali b. Ebu Talib*)'in -salavatullahi aleyhi- yanına geldi ve dedi ki: "Ey Mü'minlerin Emiri! Rabbine ibadet ederken O'nu gördün mü?"

Dedi ki: «Yazıklar olsun sana! Ben görmediğim rabbe ibadet etmem ki.»

- "Peki, O'nu nasıl gördün?"

Dedi ki: «Yazıklar olsun sana! Çıplak gözler, O'nu algılayıp göremez; ancak kalpler iman gerçekleriyle O'nu görür.»^{8[8]}

^{8[8]}- Bu rivayetten anlaşılıyor ki, burada kastedilen görme, somut gözle görme olmadığı gibi, delil aracılığı ile elde edilen kalbî bir inanç da değildir.

"Musa belirlediğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşunca, "Rabbim, kendini bana göster de sana bakayım." dedi. (Allah,) "Sen beni asla görmeyeceksin; ama şu dağa bak, eğer o yerinde kalırsa, sen de beni göreceksin." dedi." (Araf, 143) Ayette geçen "tecella" fiili "celâ" kökünden gelir görünme, ortaya çıkma anlamına gelir. Ayette geçen "dekken", "medkuken" anlamında kullanılmış ve un ufak edilmiş, yerle bir edilmiş demektir. "Harre" fiilinin kökü olan "hurûr," düşmek; "sa'ka," ölmek veya duyu organlarının donması ve algılama yeteneklerini yitirmeleri yolu ile bayılmak; "efâka" fiilinin kökü olan "ifâkat" ise, akıl ve duyu organlarının tekrar sağlıklı durumlarına dönmeleri demektir.

Ayetten çıkan anlam şudur: "**Musa (kendisi için) belirlediğimiz vakitte (buluşma vaktinde) gelip de Rabbi (kendi kelâmı ile) onunla konuşunca, (Musa) dedi ki: Rabbim bana kendini göster de sana bakayım.**" Yani beni sana bakmaya muktedir kıl ki, sana bakıp seni göreyim. Çünkü görmek, bakmanın ve bakmak da imkânına kavuşturulmanın ve bu imkânı bulmanın sonucudur. "(Allah) dedi ki: **Sen beni asla görmeyeceksin; ama şu dağa bak. Musa Peygamber'in yakınında olan ve görebildiği bir dağa işaret ediliyor, "eğer o yerinde kalırsa, beni göreceksin."** Yani sen beni görmeye dayanamazsın. O hâlde şu dağa bak. Ben ona tecelli edeceğim. Eğer o yerinde kalır ve beni görmeye dayanırsa, bil ki, bana bakmaya, beni görmeye dayanabilirsin. "**Rabbi dağa tecelli edince onu paramparça etti.**" Yani onu havaya dağıttı veya onu yerinden koparıp yürüttü. "**Musa kendinden geçerek yere düştü.**" Gördüğü manzaranın dehşetinden ölü veya baygın durumda yere düştü. "**Aydınca, 'Sen her türlü noksanlıktan münezzehsin. Tevbe edip sana döndüm...' dedi.**" Yani yaptığım teklifi geri alarak sana döndüm. "**Ben, inananların ilkiyim.**" Yani ben, senin görülmeceğine inananların başında gelirim. Ayetin zahirî anlamı budur.

Eğer ayette sözü edilen görme ve bakma olayını normal avamca anlayışa göre değerlendireceksek, bunu gözle görme ve bakma anlamına algılarız. Hiç şüphesiz görme olayının gerçekleşebilmesi için görülen cismin şekil ve renk bakımından benzerinin taslak hâlinde görme cihazında oluşması gerekir.

Kısacası, maddî görme olayının gerçekleşebilmesi için hem görülenin, hem de görenin maddî bir cisme ihtiyacı vardır. Oysa Kur'ân bize Allah'ın hiçbir bakımdan hiçbir şeye benzemediğini kesin bir dille öğretiyor. Allah, cisim veya cisim benzeri bir şey değildir; zaman, mekân ve yön kapsamına girmez. Ne dış dünyada ve ne zihinde hiçbir şey hiçbir bakımdan O'nun benzeri veya yaklaştığı değildir.

Açıktır ki, böylesine yüce bir varlık, bildiğimiz anlamda bir görme olayının konusu olamaz, ne dünyada ve ne ahirette hiçbir taslakla (zihni suretle) örtüşmesi düşünülemez. Peygamberlerin efendileri olan beş ulülazm peygamberden biri olan Musa gibi yüce bir peygamberin bu gerçeği bilmeyeceği düşünülemez. Ayrıca onun insan gözüne bağışlanacak olağan dışı bir güç sayesinde Allah'ı hareketten, zamandan, yönden ve mekândan, maddeden ve maddî niteliklerden münezzeh olarak görmeyi temenni edeceğini de varsayamayız. Çünkü böyle bir söz, ciddiyetten son derece uzak bir söz olur. Allah, maddî bir sebebe (meselâ göze) öyle bir güç verebilir ki, bu sebep özünü ve niteliğini kaybetmeyerek madde dışı, miktarla ve zamanla sınırlanamayan yüce bir varlıkla fonksiyonel ilişki kurabilir sözünün ne anlamı olabilir?! Bizim bildiğimiz ve maddî bir fonksiyon olan bu görme olayının maddeden hiçbir iz taşımayan bir varlıkla bağlantı kurması imkânsızdır. Buna göre eğer Musa Peygamber görme isteğinde bulunuyorsa, onun istediği görme şu bildiğimiz gözle görme değildir. Bunun

gerektirdiği bir sonuç olarak Allah'ın Musa'nın cevabında imkânsız olduğunu bildirdiği görme de şu gözle görme değildir. Çünkü gözle görmenin imkânsızlığı, soru ve cevap konusu olmayacak derecede apaçık bir gerçektir.

Yüce Allah, bazı ayetlerde görmekten ve ona yakın anlamdaki olaydan söz ediyor ve bunun sabit olduğunu bildiriyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: "O gün bazı yüzler, parlar güzelleşir ve Rab-lerine bakar." (Kıyamet, 22-23), "Gönül gördüğünü yalanlamadı." (Necm, 11), "Kim Allah'la kavuşmayı özliyorsa, (bilsin ki,) Allah'ın (bu buluşma için) belirlediği vakit kesinlikle gelecektir." (Ankebût, 5), "Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi? İyi bil ki onlar, Rableri ile buluşmaktan şüphededirler. İyi bil ki O, her şeyi kuşatmıştır." (Fussilet, 54), "Kim Rabbi ile buluşmayı özliyorsa, iyi ameller işlesin ve kulluk görevlerinde hiç kimseyi Rabbine ortak koşmasın." (Kehf, 110)

Bunlara karşılık görmenin imkânsız olduğunu bildiren ayetler de vardır. Şu ayetler gibi: "Sen beni asla görmeyeceksin." (Â'râf, 143), "Gözler O'nu görmez, O gözleri görür." (En'âm, 103)

Acaba bazılarının söyledikleri gibi ayetlerde sözü edilen görmekten maksat, kesin bilgidir de bu bilginin kesinliğini vurgulamak için mi görme kavramı kullanılmıştır?

Hiç şüphesiz bu ayetlerde kesin olan bir bilginin varlığı kanıtlanıyor. Fakat mesele bu kesin bilginin mahiyetini belirlemektir. Çünkü biz her kesim bilgiyi, görme ve buluşma gibi görmeye yakın anlam taşıyan kavramlarla tanımlamıyoruz. Nitekim geçmişte İbrahim Peygamber'in, İskender'in ve Kısra'nın yaşadığını onları görmediğimiz hâlde biliyoruz. Yine Londra, Şikago ve Moskova adlı şehirlerin var olduklarını kesin olarak biliyoruz, ama onları görmüş değiliz. Fakat ne kadar vurgulamalı bir ifade kullanmak istersek isteyelim bu bilgiye görme demiyoruz. Meselâ sen, "Ben İbrahim Peygamber'in, İskender'in ve Kısra'nın var olduklarını onları görmüş gibi biliyorum." dersin; fakat "Onları gördüm" veya "görüyorum" demezsin. Bunların yanı sıra "Londra'nın, Şikago'nun ve Moskova'nın var olduklarını biliyorum." dersin; ama "Bu şehirleri gördüm" veya "görüyorum" demezsin.

Bundan daha açığı temel aksiyomlar ve postulatlarla ilgili kesin bilgimizdir ki, bunlar genelleme niteliğinde olduğu için somut ve algılanabilir şeyler değildirler. "Bir, ikinin yarısıdır.", "Dört, çift sayıdır." ve "Tamlama, iki ayakta oluşur." şeklindeki sözlerimiz gibi. Bunlar, bilgi diye tanımlamaları uygun olduğu hâlde asla görme diye adlandırmaları uygun olmayan kesin bilgilerdir.

Akil ve düşünce veya vehim ürünü bütün tasdiki hükümlerde de durum aynıdır. Husulî ilimler diye adlandırdığımız zihnî bulgular da böyledir. Bunlara bilgi adını veririz, fakat onları görme kavramı ile ifade etmeyiz. Onlardan "Onları biliyoruz" diye söz ederiz; ama "Onları görüyoruz" demeyiz. Eğer onlarla ilgili olarak görme kavramını kullanırsak, onu gözlemlemek ve bulmak anlamında değil, hüküm vermek ve kabul etmek anlamında kullanırız. ["Böyle görüyorum" ifadesini, "Böyle hüküm veriyorum" anlamında kullandığımız gibi.]

Fakat bilgilerimiz arasında öyleleri var ki, onlar hakkında hiç tereddüt etmeden görme kavramını kullanırız. Meselâ, "Benim ben olduğumu görüyorum" ve "Şunu istediğimi, şundan hoşlanmadığımı, şunu sevdiğimi, şundan nefret ettiğimi, şunu arzu ettiğimi, şunu temenni ettiğimi görüyorum" deriz.

Yani, "Kendimi buluyor ve doğrudan doğruya gözlemliyorum. Onunla aramda herhangi bir engel yoktur", "Algılanabilir olmadığı gibi düşünce ürünü de olmayan iç isteğimi buluyor ve gözliyorum", "İç dünyamda hoşlanmama, sevgi, nefret, arzu ve temenni buluyorum."

Bu sözler, "Senin şunu sevdiğini ve şundan nefret ettiğini görüyorum" şeklindeki sözlerden farklıdır. Çünkü bu sözün anlamı, "Seni bir şekilde gördüm ki, bundan sende sevgi veya nefret olduğu sonucuna vardım" şeklindedir. Oysa insanın kendisinin bir şeyi istediği, bir şeyden hoşlanmadığı, bir şeyi sevdiği veya bir şeyden nefret ettiği şeklinde kendini gördüğünden söz etmesine gelince; o bu sözleri ile bu hâlleri vakti olarak kendinde

bulduğunu kastediyor, yoksa birtakım deliller aracılığı ile bu sonuçlara vardığını, akıl yürütme yolu ile varlıklarına hükmettiğini söylemek istemiyor. Tersine, insan bu hâlleri dolaysız olarak ve ip ucu niteliğindeki bir aracın kanıtlanmasına başvurmaksızın kendi içinde bulmaktadır.

İnsanın, bilinenleri objektif varoluşları ile bulması şeklinde tanımlayabileceğimiz bu tür bilgiler hakkında görme kavramı yaygın olarak kullanılır. Bunlar insanın kendi kişiliği, iç güçleri, kişilik nitelikleri ve psikolojik sıfatları ile ilgili bilgilerdir. Bunlar üzerinde herhangi bir yönün, zamanın, mekânın veya kendi dışında başka bir cismanî durumun müdahalesi yoktur. Bu gerçekleri iyi kavramak gerekir.

Yüce Allah, görmekten söz ettiği her ayette bu görme ile birlikte bazı özelliklerden de söz ediyor, bu görmeye bazı nitelikler ekliyor. Bu durum bize gösteriyor ki, bu görme ile bizim de kendi aramızda görme diye adlandırdığımız bu bilgi türü kastediliyor. Şu ayette buyrulduğu gibi: "Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi? İyi bilin ki onlar, Rableri ile buluşmaktan şüphededirler. İyi bilin ki O, her şeyi kuşatmıştır." (Fussilet, 54)

Burada ilk olarak şu gerçek vurgulanıyor: Allah, her şeyde hazırdir veya her şeyde görülmektedir. O herhangi bir yöne, herhangi bir mekâna veya herhangi bir şeye mahsus değildir. Tersine her şeye şahittir, her şeyi kuşatmaktadır. Eğer bir şey Onu bulsa, Onu her şeyin zahirinde ve batınında, kendi vicdanında ve nefsinde bulur. Eğer Onunla bir buluşma olursa, bu nitelikte olur. Bu buluşma yön, zaman ve mekânın belirleyici olduğu cismanî bir buluşma tarzında olmaz. "Gönül gördüğünü yalanlamadı." (Necm,11) ayetinde görme olayının gönle izafe edilmesinde de bu yönde bir işaret vardır. Buradaki gönülden maksat, insanın algılayan nefsidir; yoksa göğüs boşluğunun solunda asılı duran et parçası değildir.

Bunun bir başka benzeri, "Hayır, aslında onların işledikleri günahlar kalplerini paslandırmıştır. Hayır, o gün onlarla Rableri arasında perde çekilecektir." (Mutafifîn, 15) ayetleridir. Bu a-yet, onlar ile Allah arasında perde olan şeyin işledikleri günahların pas olduğunu kanıtıyor. Bu pas onların kalpleri ile, yani kendileri ile Rableri arasına girerek onları Rablerini görme şerefinden alıkoymuştur. Eğer Rablerini görebilseler onu gözleri ile değil, kalpleri ile yani kendi benlikleri ile göreceklerdir.

Allah, bazı ayetlerde gözlerle görmenin ötesindeki bir başka görme türünün varlığından söz ediyor. Şu ayetlerde buyurduğu gibi: "Hayır, eğer kesin bilgi ile bilseniz, cehennemle görürsünüz. Sonra da onu yakın gözüyle göreceksiniz." (Tekâsür, 7), "Böylece İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (Allah'ın onlar üzerindeki mutlak egemenlik ve saltanatını) gösteriyorduk ki (müşriklerle tartışırken kanıt getirebilsin) ve kesin inananlardan olsun." (En'âm, 75) Ayette geçen "melekut" kavramının nesnelere iç yüzü olduğu, duyumsanabilen görünür tarafları olmadığı belirtilmişti.

Bu gerekçeler şunu ortaya koyuyor: Yüce Allah, bazı ayetlerde göz aracılığı ile gerçekleşen duygusal görmenin ötesinde başka bir görme türünün varlığını açıklıyor. Bu, insanda var olan bir şuur türüdür. İnsan bu şuur aracılığı ile duyumsama ve düşünme aracı kullanmaksızın nefsi ile bir şeyin bilincine varır. İnsanın Rabbi ile ilgili bir şuru vardır. Bu şuur düşünce ve delil kullanma yolu ile sağlanmış bir inançtan başka bir şurudur. İnsan bu şuru doğal olarak gönlünde bulur. İnsan ile bu şuur arasına hiçbir engel girmez. İnsanı bu şurdan gaflete düşüren tek şey, nefsi ile ve işlediği günahlarla meşgul olmasıdır. Bununla birlikte bu gaflet, görülen ve var olan bir şeyden gafil olmaktır. Yoksa bilginin bütünü ile ve kökten kaybolması söz konusu değildir. Ayetlerde asla böyle bir şey yoktur. Ayetlerde bu bilgisizlikten gaflet diye söz edilir. Gaflet, bilginin bilgi ile kaybolmasıdır, yoksa bilginin kökten yok olması değildir. Ayetlerin açıkladığı ve akim açık delillerle doğruladığı gerçek budur. Ehl-i Beyt İmamları'ndan gelen rivayetler de bu gerçeği teyit etmektedir.

Ayetlerden açıkça anlaşılıyor ki, görme ve buluşma diye adlandırılan bu bilgi türü, "O gün bazı yüzler taravetli, parlak olacaklar ve Rablerine bakacaklar." (Kıyamet, 22-23) ayetlerinde

7-(261) ...Asım b. Humeyd şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) ile Allah'ı görme meselesiyle ilgili olarak aktarılan rivayetleri müzakere ediyorduk.

Buyurdu ki: «Güneş, "kürsü"nün nurunun yetmiş cüzünden bir cüzdür. Kürsü; "arş"ın nurunun yetmiş cüzünden bir cüzdür. Arş; "hicab"ın nurunun yetmiş cüzünden bir cüzdür. Hicab; "sitr"ın nurunun yetmiş cüzünden bir tanesidir. Eğer doğru söylüyorlarsa bulutsuz bir günde çıplak gözle güneşe baksınlar da görelim!»

8-(262) ... Ibn Ebu Nasr, Ebu'l-Hasan er-Rıza (*Ali b. Musa aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Resûlullah (*sallallahu aleyhi ve âlihi*) buyurdu ki:

«Beni bir gece göğe (*miraca*) götürdükleri zaman Cebrail beni bir yere ulaştırdı ki; oraya hiç adım atmamıştı. O anda Peygamberin gözünün önündeki perde kaldırıldı ve Allah

görüldüğü gibi, kıyamet günü salih kullar için gerçekleşir. Bu şerefe ermenin yeri orasıdır. Dünyada ise insan bedeni ile meşguldür, doğal ihtiyaçlarına dalmıştır, Rabbinin ayetleri aracılığı ile buluşma ve kesin bilgi yolunda yürümektedir, "Ey insanoğlu, sen Rabbine varan yolda didinip duruyorsun, sonunda O'na kavuşacaksın." (İnşikak, 6) ayetinde vurgulandığı gibi Rabbi ile buluşmaya varan yolda didinip durmaktadır. Rabbi ile buluşmadan bu bilgiye ulaşamaz. Dönülecek son merciin, varılacak son noktanın Allah olduğunu vurgulayan başka ayetler de vardır.

Bu bilgi türü, yüce Allah'ın kendisi hakkında var olduğunu bildirdiği ve görme ve kavuşma diye adlandırdığı özel zarurî ilimdir. Bu adlandırmanın hakikat tarzında mı, yoksa mecaz tarzında olduğunun araştırması bizim için önemli değildir. Çünkü bilindiği gibi karineler maksadın bu yolda olduğunu gösteriyor. Eğer tabir hakikat nitelikli ise, bu karineler belirleyici karinelerdir. Eğer tabir mecaz nitelikli ise, karineler caydırıcı karinelerdir. Bu gerçeği böylesine orijinal bir şekilde açıklayan ilk kitap, Kur'ân'dır. Elimizdeki içerikleri ile daha önceki semavî kitaplar, Allah ile ilgili bu tür bir bilginin varlığından söz etmemektedir. Bu tür meseleleri ele alan felsefecilerin bize ulaşan incelemelerinde de bu tür bilgiye yer verilmiyor. Çünkü onlara göre huzurî bilgi, sadece bir şeyin kendisini bilmesidir. Bu bilgi türünü ilk kez İslâm bahsetmiştir. Dolayısıyla ilâhî bilgilerin netleşmesinde Kur'ân'a çok şey borçluyuz.

Şimdi incelediğimiz ayete dönelim: "Musa belirlediğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşunca, 'Rabbim, kendini bana göster de sana bakayım.' dedi." ifadesi, Musa Peygamber'den (a.s) gelen ve az önce açıkladığımız gibi zarurî ilim anlamı taşıyan bir görme isteğidir. Bilindiği gibi yüce Allah, Musa Peygamber'i, O'nun ayetlerini gözleyerek elde edilen bilgiyle özel olarak donattı. Sonra buna ek olarak onu peygamber seçmekle, arkasından kendisi ile konuşmakla onurlandırdı ki bu konuşma, ona işitme yolu ile Allah'a ilişkin bilgi kazandırdı. Bu ayrıcalıklar üzerine kendisine ek olarak görme yolu ile de bilgi bağışlanmasını istedi ki, bu bilgi türü, Allah'a ilişkin zarurî bilginin kemal derecesidir. Allah, isteklerin ve arzuların en hayırlı muhatabıdır.

Musa Peygamber'in (a.s) istediği, bu tür görme anlamındaki görme değildir. Musa gibi büyük bir peygamber, her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah'ı bu şekilde görmenin imkânsız olduğunu bilmekten yücedir. O Musa Peygamber ki, bu buluşma için seçtiği heyetin Allah'ı görmeyi istemeleri üzerine, "Hani siz, 'Ey Musa, biz Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayız.' demiştiniz. Bunun üzerine, sizi yıldırım kapıverdi ve siz baktırdunuz..." (Bakara, 55) "Aramızdaki beyinsizlerin yaptıkları yüzünden bizi helak mi edeceksin?" (Â'râf, 155) diyerek bu kimseleri beyinsizlikle nitelemişti. Öyleyken kendisi beyinsizlikten kaynaklandığını söylediği bir istekte bulunmaya nasıl yeltenebilir? [el-Mîzan, c.8, s.370, 334-341-361]

büyükliğünün nurundan istediğini ona gösterdi.»

A) "GÖZLER ONU GÖREMEZ; O, GÖZLERİ GÖRÜR." AYETİ HAKKINDA

9-(263) ...Abdullah b. Sinan, Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan "*Gözler Onu göremez.*" (En'am, 103) ifadesinin anlamıyla ilgili olarak şöyle rivayet etmiştir:

«Burada kastedilen zihinlerin, tasavvurların O'nu kuşatamayacağı, kapsayamayacağıdır. "*Doğrusu size Rabbinizden basiretler^{9[9]} geldi.*" (En'am, 104) Ayetinde gözle görmenin kastedilmediğini bilmez misiniz?

Yine: "*Kim can gözünü açıp görürse faydası kendisine...*" (En'am, 104) buyrulmuştur. Bundan maksat da insanın gözleriyle görmesi değildir.

Ayrıca: "*Kim de kör olursa zararı kendinedir.*" (En'am, 104) ifadesi, gözlerin kör olması anlamında değil, zihnin kuşatamaması anlamında kullanılmıştır. Örneğin: Falan şiiri görür (*şiiirden anlar*). Falan fıkı görür, falan dirhemleri görür (*paradan anlar*), Falan giysileri görür derler. Allah, gözlerle görülmekten yücedir, münezzehtir,»

10-(264) ...Ebu Haşim el-Caferî, Ebu'l-Hasan er-Rıza (*Ali b. Musa aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

İmam'a: "Allah vasfedilir mi?" diye sordum:

- «Kur'ân okumaz mısın?» dedi.

- "Okuyorum" dedim.

- «Peki, "*Gözler Onu göremez; hâlbuki O, gözleri görür.*" (En'am; 103) ayetini okumadın mı?» diye sordu.

- "Evet, okudum." dedim.

- «Peki, basiretlerin ne olduğunu biliyor musunuz?» dedi..

- "Evet" dedim.

-«Nedir?» dedi.

- "Gözlerin görmesi" dedim.

Buyurdu ki: «Kalplerin tasavvuru gözlerin görmesinden daha büyüktür. Buna rağmen kalplerin tasavvur kapasiteleri Allah'ı kavrayamaz; ama o tasavvurları görür»

11-(265) ...Ebu Haşim el-Caferî şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a dedim ki: "*Gözler O'nu göremez; hâlbuki O, gözleri görür.*" (En'am, 103) ayeti ne anlama gelir?

^{9[9]}. Aslında bu kelimenin kökeninde yatan anlam, objeler dünyasında gözlemlenen şeyin zihne yansımaları ve gerçeğine ulaşılması için algılayıcı güçlerin en güçlülerinden sayılan görme duygusu ile algılayıştır. Ayette geçen görme ve körlük, bilgi ve cehalet veya iman ve küfürdür. [el-Mîzan, c.7, s!434]

Buyurdu ki: «Ey Ebu Haşim! Kalplerin görmesi gözlerin görmesinden daha duyarlı ve kapsamlıdır. Sen zihinsel tasavvurunla Sind'i, Hindistan'ı ve gidemediğin daha birçok memleketi algılayıp tasavvur edebilirsin; ama onları gözlerinle göremezsin. Buna rağmen kalplerin tasavvur kapasiteleri Allah'ı kavrayamazlar, nerede kaldı gözler!»

12-(266) Ali b. İbrahim babasından, o da ashabının bazısından onlar da Hişam b. Hakem'den^{10[10]} şöyle rivayet etmişlerdir:

Bütün varlıklar ancak iki şeyle kavranır: Duyularla ve kalple.

Duyuların kavramaları üç anlama dayalı olarak gerçekleşir: Müdahale ederek kavrama, temas ederek kavrama ve müdahale ve temas etmeksizin kavrama.

Müdahale ederek kavrama: Duyma, koklama ve tatma şeklinde gerçekleşir.

Temas ederek kavrama: Dokunarak varlıkların kare ve üçgen gibi şekillerini, yumuşak, sert, sıcak ve soğuk oluşlarını algılama şeklinde gerçekleşir.

Dokunmaksızın ve müdahale etmeksizin kavrama yöntemine gelince: Bu da görme ile olur. Çünkü göz, varlıklara dokunmadan ve onlara müdahale etmeden, onları fiziki kapsamına almadan, kendi yerlerinde algılar.

Gözle algılamanın yolu ve sebebi vardır. Yolu hava, sebebi ise ışıktır. Gözle görülen varlık arasındaki yolda bir kopukluk yoksa bütünlük mevcutsa, ayrıca sebep de hazır ise karşılaşılan renkler ve somut nesnelere kavranır, algılanır. Göz, ulaşmaya yol bulamayacağı bir şeye yöneltildiği zaman gerisin geri döner ve o şeyin ötesini yansıtır. Söz gelimi aynaya bakan bir kimsenin gözleri aynanın ötesine nüfuz edemez. Öteye geçmek için başka da yol olmadığı için bakış geri döner, bakan kimseyi yansıtır. Berrak bir suya bakan bir kimse de ötesine geçmeye yol bulamayacağı için kendi aksini görecektir. Kalp ise havaya egemendir. Havada olan her şeyi kavrar ve tasavvur eder. Kalp de havada olmayan bir şeye yöneltildiği zaman geri döner ve havada olan bir şeyi aksettirir. Bu yüzden akli başında olan bir insanın, kalbini Allah'ın birliği gibi hava boşluğunda somut olarak yer almayan soyut bir olguya yöneltmemesi gerekir. Çünkü böyle bir durumda kalbi hava boşluğunda mevcut bulunan somut bir varlıktan başka bir şey tasavvur etmeyecektir. Allah'ın gözlerle görülmesi meselesiyle ilgili olarak söylediğimiz gibi Allah Celle ve Azze, yarattıklarına benzemekten münezzehtir.

10) ALLAH'I, KENDİSİNİ VASFETTİĞİ NİTELİKLERDEN BAŞKASI İLE VASIFLANDIRMANIN YASAKLIĞI BABI

1-(267) ...Abdurrahim b. Atık el-Kasir şöyle rivayet eder:

Abdumelik b. A'yen eliyle Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'a şöyle bir mektup gönderdim:

"İrak'ta bir grup insan ortaya çıkmış ve Allah'ı şekil ve suretle vasfediyorlar. Eğer uygun görürsen -Allah beni sana feda etsin- bana tevhidle ilgili sahîh düşüncüyü bildirmeni

^{10[10]}. Bu hadis mevkuftur. (Rivayet zinciri bu halkada durmuştur.) Masum imama kadar sürmemiştir. Öyle anlaşılıyor ki müellif, Allah'ın gözlerle görülemeyeceğine, kalplerin tasavvuruyla algılanamayacağına ilişkin olarak Ehl-i Beyt İmamlarından bir takım hadisler aktardıktan sonra, İmam Sadık'ın arkadaşlarının başında gelen Hişam b. Hakem'in aşağıdaki değerlendirmelerini imamların hadislerinden çıkarsanmış açıklamalar olduğunu sanarak bölümün sonuna yerleştirmiştir.

istiyorum."

İmam bana şu cevabı yazdı: «Allah sana rahmet etsin, "tevhidle ilgili bir soru sordun ve çevrendekilerin düşüncelerini" (*sahihliğini*) öğrenmek istedin.

Şunu bil ki, "*Benzeri hiçbir şey olmayan, işiten ve gören yüce Allah*," (Şura, 11) O'nu yarattıklarına benzeterek vasfedilen iftiracıların nitelemelerinden münezzehtir. Bil ki, Allah sana rahmet etsin, tevhidle ilgili sahih düşünce, doğru mezhep, Kur'ân'da yer alan ve Allah'ın sıfatlarıyla ilgili açıklamalardır. O halde sen de aşırı tenzihçi bir yaklaşımla ilâhî varlığı temelden geçersiz kılan iptal anlayışı ile O'nu yarattıklarına benzeten anlayışı olumsuzlayıcı bir yaklaşım içinde ol.

Ne, ilâhî varlığı temelden iptal eden olumsuzlayıcı anlayış doğrudur.

Ne de O'nu yarattıklarına benzeten teşbihçi anlayış.

Allah sabittir, vardır. Bunun dışında O'nu niteleyenlerin nitelemelerinden münezzehtir, yücedir. Allah-ı vasfederken Kur'ân'ın çizdiği sınırların dışına taşmayın; yoksa size apaçık beyan (*açıklama*) geldikten sonra sapmış olursunuz.»^{11[11]}

2-(268) ...Ebu Hamza şöyle rivayet eder:

Ali b. Hüseyin (*aleyhisselâm*) bana dedi ki: «Ey Ebu Hamza! Allah, sınırlılık anlamını içeren hiçbir nitelikle vasfedilemez. Rabbimiz vasıftan büyüktür. Sınırlandırılmayan, gözler tarafından görülmeyen, fakat gözleri gören, lâtif ve her şeyden haberdar olan Allah, sınırlılık anlamını içeren bir nitelikle vasfedilebilir mi?»^{12[12]}

^{11[11]}- *Olumsuzlama mezhebinden maksat, sıfatların anlamlarını yüce Allah'tan olumsuzlamaktır. Mutezile mezhebinin yaklaşımım buna örnek gösterebiliriz. Olumlu sıfatların, karşıtlarının olumsuzlanması şeklinde algılanması da bu anlama gelir. Örneğin, "Allah'ın kadir olmasının anlamı, O'nun aciz olmamasıdır. Âlim olmasının anlamı, cahil olmamasıdır." demek gibi.*

Teşbih mezhebinden maksat da, yüce Allah'ın başkalarına benzetilmesidir. -Oysa benzeri hiçbir şey yoktur.- Yani bizdeki gibi, anlamları sınırlı, başkalarından bu özellikleriyle ayrılan sıfatların, O'nun açısından da olumlanması. O'nun kudretinin bizim kudretimiz, O'nun ilminin bizim ilmimiz gibi olması yani. Eğer O'nun bizimkine benzer sıfatları olursa, bizimkine benzer ihtiyaçları da olur. O zaman da "varlığı zorunlu ilâh" olamaz. Allah bundan münezzehtir.

Teşbihsiz olumlama: O'nun için asıl anlamlarıyla bazı sıfatların olumlanmasıdır. Bu arada bu sıfatlar açısından, mümkün nitelikli varlıklarda rastlandığı türden sınırlandırıcı özelliklerin olumsuzlanması gerekir. Yani sıfat olumlanmalı, ama sıfatın sınırlılığı olumsuzlanmalıdır. [el-Mizan, c.7, s.61]

^{12[12]}- *Mümkün olan varlıklarda gözlemlenen bütün kavramlar ve sıfatlar, birtakım sınırlı şeylerdir ki kaçınılmaz olarak bir sınırlayıcı, bir yapıyı yaratanı, bir gözetip yetiştireni vardır. O da Allah'tır. Sınırlama, Allah'ın yapımı olduğu için, sınırlılık O'ndan aşağı bir mertebedir, O'nda söz konusu değildir. O'nun yüce katı bu sınırlardan münezzehtir... Yarattıklarının ayrılmaz niteliği olan bu sınırlar, Allah'ın kutsal zatının koyduğu, var ettiği şeyler olduğu için, fiilin (işin) failden (iş yapandan) sonraki mertebede olması türünden bir sonralıkla Allah'ın yüce zatından sonraki mertebededirler. Dolayısıyla Allah'ın yüce zatının bu sınırlarla sınırlanmış olması mümkün değildir. Çünkü zatın bulunduğu mertebede fiil yoktur.*

Bu demektir ki, lafzımız ifade edemese de, kavramımız yetersiz kalsa da, O'nun sıfatları da herhangi bir sınırla sınırlanmış değildir. Böylece O birdir, ancak sınırlılığı gerektiren sayısal

3-(269) ...Muhammed b. Hüseyin şöyle rivayet etmiştir:

Biz, Ebu'l-Hasan Rıza (*Ali b. Musa aleyhisselâm*)'ın huzuruna girdik ve dedik ki: Söylentilerde Muhammed (*sallallahu aleyhi ve âlihi*)'nin Rabbi Azze ve Celle'yi "her bakımdan mükemmel, olgun otuz yaşlarında bir genç suretinde gördüğünü belirtiyor." buna ne dersin? Ayrıca dedik ki: Hişam b. Salim, Sahibut-Tak,^{13[13]} el-Meysemî diyorlar ki: "Allah, göbeğine kadar boştur, bundan aşağısı doludur."^{14[14]} Bu sözleri duyar duymaz derhal secdeye kapandı. Sonra dedi ki: «Seni tenzih ederim. Seni gereği gibi tanımadılar ve hak ettiğin şekilde birlemediler. Bu yüzden seni nitelemeye kalkıştılar. Seni tenzih ederim. Eğer seni bilselerdi; senin kendini vafettiğin gibi vafederlerdi. Seni tenzih ederim. Seni başkasına benzetmeye nasıl gönülleri elverdi?

Allah'ım seni; ancak senin kendini vafettiğin sıfatlarla vafederim. Seni yarattıklarına benzetmem. Sen, her türlü iyiliğe layıksın. Beni zalimlerden kılma.» Sonra bize döndü ve şunları söyledi:

«Zihninizde neyi tasavvur ederseniz Allah'ın ondan başka olduğunu bilin.»^{15[15]}

anlamda değil. Yaratması, işitmesi, görmesi, şahit (hazır) olması ve diğer sıfatları da böyledir.

Bunun ayrıntılarından biri de, yaratıklarından ayrılığının onlardan uzakta olduğu, onlarla arasında mesafe bulunduğu anlamında olmadığıdır. O, yaratıklarına bitişik veya onlardan aralı olmaktan, yaratıklarının içinde veya dışında olmaktan yüce mi yücedir. Yaratıklarından ayrılığı her halükârda onlara egemen olduğu, onlara güç yetirdiği, yaratıkların da her halükârda O'na boyun eğmiş oldukları, O'na dönüşte oldukları anlamındadır.

Yüce Allah'ın tevhidi ve tavsifinin (O'nu birleme ve nitelemenin) zahirinin batınından, batının da zahirinden ayrı olmamasını sağlayan, bu sınırsızlığıdır. Zahir ile batın, ancak sınırla başkalaşır, birbirinden ayrılır. Sınır kalktığında zahir ile batın birbirine karışır, "bir" olur. Aynı şekilde nitelenen zahirin kuşatılmış olması, ancak sınırlanmaları ve kendileri için belirlenen sınırı aşmamalarıyla mümkün olur. Bir şeyin yanında hazır olanın, bütün varlığıyla onun yanında hazır olması, bir şeyden de gaip olanın, ona göre yitik olması, onların sınırlı olmalarından kaynaklanır. Yoksa sınırlılık olmasa, hazırım, tüm varlığıyla bir şey için hazır olması, gaibin de gaybet perdesi arkasında gizli kalması mümkün olmaz. Çünkü böyle bir şeyi, kendinden, kendi sınırsızlığından başka bir şey gizlememektedir. Bunda anlaşılacak bir şey yoktur. [el-Mizan, c.6, s. 126-137]

^{13[13]}- Ebu Cafer Muhammed b. Numan el-Ahvel

^{14[14]}- Hadis: Zayıf. [Allâme Meclisi, Mir'at'u'l-Ukul, c.1, s.347]

^{15[15]}- el-İhticac adlı eserde Hz. Ali'nin (a.s) bir hutbesinde şöyle buyurduğu kaydedilir. «Delili ayetleridir. Varlığı ispatıdır... Tasavvur edilen her şey O'nun tersinedir... Zatı ve özü bilinen, ilâh olamaz. O, delil ile kendine delâlet eden, bilgi ile kendine ulaştıran ilâhtır.» Bu hutbedeki en latif konulardan biri, şu güzel cümlede ifade edilmiştir: "Varlığı ispatıdır." Bu sözle şunu kastediyor: O'nu ispat edecek kanıt, bizzat O'nun dıştaki varlığıdır. Yani O, zihne girmez, akla sığmaz.

"Tasavvur edilen her şey O'nun tersinedir." ifadesiyle kastedilen, O'nun zihinsel biçimden başka olduğu değildir. Çünkü bütün dış (objektif) varlıklar böyledir. Tam tersine maksat şudur:

Yüce Allah, ne olursa olsun zihinsel tasavvurun hikâye ettiği, anlattığı şeyin tersinedir, o değildir. Dolayısıyla hiçbir zihinsel biçim O'nu kuşatamaz. Hatta O'nun kutsal katının bu tasavvurdan, yani "O her tasavvurun tersinedir" tasavvurundan da münezzeh olduğundan gaflet etmemelisin.

"Zatı ve özü bilinen, ilâh olamaz." ifadesi, yüce Allah'ın herhangi bir bilgiye konu olmaktan, herhangi bir anlama ve algılamaya yenik düşmekten çok daha yüce olduğunu beyan etmek için serdedilmiştir. Çünkü zatı ve özüyle bizim bilgi ve tanımamıza konu olan her şey, bizden

Ardından şunları ekledi: «Biz Muhammed (*sallallahu aleyhi ve âlihi*)'nin Ehl-i Beyt'i, orta yoldayız. Aşırıları bize yetişemez ve geride kalanlar da bizi geçemezler.

Ey Muhammed! Resûlullah, Rabbinin azametine baktığı zaman kendisi her bakımdan mükemmel, olgun, otuz yaşlarında bir genç suretindeydi. Ey Muhammed! Benim Rabbin yaratılmışların niteliklerine sahip olmaktan yücedir, münezzehtir.» Dedim ki: Sana kurban olayım! İki ayağı yeşillikler içinde olan kimdi? Buyurdu ki: «O, Muhammed (*sallallahu aleyhi ve âlihi*) idi. Kalbiyle Rabbine baktığı zaman Rabbi onu, hicablar nuruna benzer bir nurun içine koydu ki hicapların gerisinde olan şeyler onun için açıklığa kavuşsun. Çünkü Allah'ın nurunun bir kısmı yeşil, bir kısmı kırmızı, bir kısmı beyaz... vs.dir. Ey Muhammed! Kitab ve sünnet neye şahitlik ediyorsa biz de bunu söylüyoruz.»

4-(270) ...Ebu Hamza, Ali b. Hüseyin (*aleyhisselâm*)'dan şunları dinlemiş:

«Göklerde ve yerde bulunan herkes Allah'ın büyüklüğünü vasfetmek üzere bir araya gelseler buna güç yetiremezler.»

5-(271) ...İbrahim b. Muhammed el-Hemedanî şöyle rivayet etmiştir:

Adama (*Ali b. Muhammed aleyhisselâm*) şunları yazdım:

Bizden önceki dostların tevhid meselesinde farklı görüşler savunmuşlardır. Bir kısmı Allah cisimdir derken; bir kısmı surettir demişlerdir. Buna ne buyurursunuz?

Bana kendi el yazısıyla şu cevabı gönderdi:

«Sınırlandırılmayan ve vasfedilemeyen Allah münezzehtir. "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, iştiridir, bilendir." (Şura, 11)» Veya görendir de demiş olabilir.

6-(272) ...Muhammed b. Hâkim şöyle rivayet etmiştir:

Ebu'l-Hasan Musa (*b. Cafer aleyhisselâm*) babama şunları yazdı: «Allah, sıfatının derinliğine ulaşılmamasından yücedir, uludur, büyüktür. O'nu, kendisini vafettiği gibi vafedin. Bundan ötesinden el çekin.»

7-(273) ...Mufaddal şöyle rivayet eder:

Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*) 'a Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bir soru sordum.

Buyurdu ki: «Kur'ân'da yer alan açıklamaların ötesine geçmeyin.»

ve bilgimizden başka bir şeydir ki, bilgimize konu olabiliyor. Fakat Allah bizi de, bilgimizi de kuşatıcıdır: bizi de, bilgimizi de var edici, ayakta tutucudur. Böylece hiçbir şekilde kendimizi ve bilgimizi O'nun zatının kuşatmasından ve egemenliğinin kapsamında olmaktan kurtaramayız. Kurtaramayınca da O'nun hakkında, ayrı bir şeyin ayrı bir şeye olan bilgisi gibi bir bilgimizin olması mümkün değildir. Ali (a.s) bu gerçeği, "O, delil ile kendine delâlet eden, bilgi ile kendine ulaştırılan ilâhtır." sözüyle beyan etmiştir.

Yani, kendisine delâlet edecek delili, kendisine doğru kılavuzlayacak kılavuzu var edip kendisine delâlet etmesini, kılavuzlamasını sağlayan delil ve kılavuz, yine yüce Allah'ın kendisidir. Aynı şekilde bilginin kendisine ulaşmasını, kendisiyle bir tür ilintili olmasını sağlayan, yine yüce Allah'ın kendisidir. Bunun sırrı şudur: Her şey, ama bütün her şey, O'nun kuşatması ve hegemonyası altındadır. O hâlde bir şeyin O'na yol bularak O'nu kuşatması nasıl mümkün olabilir?! Oysa O, onun kendisini de, yol bulmasını da kuşatmış bulunmaktadır. [el-Mizan, c.6, s. 135-137]

8-(274) ...Muhammed b. Ali el-Kasanî şöyle rivayet etmiştir:

İmam (*aleyhisselâm*)'a yazdım ki: "Bizden öncekiler, tevhid meselesinde ihtilafa düşmüşlerdir."

Bana şu cevabı yazdı: «Sınırlandırılmayan ve vasfedilemeyen Allah yücedir. "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir." (Şura, 11)»

9-(275) ...Bişr b. Beşşar en-Nişaburî şöyle rivayet etmiştir:

Adama (*aleyhisselâm*) şöyle yazdım: Bizden öncekiler, tevhid hakkında ihtilafa düştüler. Kimi: "O cisimdir." dedi. Kimi de "O surettir." dedi. Bana şu cevabı yazdı: «Sınırlandırılmayan ve vasfedilemeyen Allah yücedir, münezzehtir. "Ona hiçbir şey benzemez. Onun benzeri hiçbir şey yoktur ve O, işitendir, görendir." (Şura, 11)»

10-(276) Sehl der ki:

İkiyüz elli beş senesinde Ebu Muhammed (*Hasan b. Ali aleyhisselâm*)'a şunları yazıp gönderdim:

"Efendim, arkadaşlarımız, tevhid hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazısı: "O, cisimdir." derken, bazısı: "O, surettir." diyor. Eğer uygun görürseniz efendim, bu hususta üzerinde duracağım ve ötesine geçmeyeceğim bir bilgi öğretirseniz kulunuza (*bendenize*) lütufta bulunmuş olursunuz." Kendi el yazısıyla bana şu cevabı yazdı:

«Bana tevhidle ilgili bir soru soruyorsun. Oysa böyle konulara dalmakla yükümlü değilsiniz. Allah birdir, tektir. Doğurmamış, doğrulmamıştır. Hiç kimse Ona denk değildir. Yararıdır. Yarattırılmış değildir. O Tebareke ve Teâlâ, cisim veya başka şeylerden dilediğini yaratır. Cisim değildir. Dilediğine şekil verir; ama kendisi suret değildir. O'nun şanı yücedir, isimleri uludur. Benzeri olmaktan münezzehtir. O, başkası değildir. "Benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir." (Şura, 11)»

11-(277) ...Fudayl b. Yesar şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın şöyle dediğini duydum: «Allah vasfedilemez. Nasıl vasfedilir ki, Kur'ân'da: "Allah'ı hakkıyla tanıyamadılar." (En'am, 91) buyrulmuştur. O, hangi kriterle takdir edilirse mutlaka ondan büyüktür, yücedir.»

12-(278) ...Abdullah b. Sinan Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Allah büyüktür, yücedir. Kullar Onu vasfetmeye güç yetiremezler, büyüklüğünün derinliğini kavrayamazlar. "Gözler Onu göremez. O gözleri görür. O lâiftir, her şeyden haberdardır." O, Nasıl, nerede ve bağlam (*yön*) ile nitelendirilemez.

Onu "nasıl" ile nasıl vasfederim? Nasıla nasıllık verip nasıl olmasını sağlayan O'dur? Keyfiyeti bizim için şekillendirmesi sonucu bildim.

Onu nasıl "nerede?" ile vasfederim ki? O, neredeyi mekân bağlamında var etmiştir? Mekânı bu şekilde belirlemesi sayesinde nerede kavramını bildim.

Onu nasıl bir "bağlam (*heys=yön*)" ile ilintili olarak vasfedebilirim ki? Bağlamı (*yönü*)

bağlam yapan O'dur. Böylece bağlam (yön) olmuştur da bizim için var etmesi sayesinde bağlamı bildim. Allah Tebareke ve Teâlâ, her mekândadır ve her şeyin dışındadır. "Gözler O'nu göremez; ama O, gözleri görür. O'ndan başka ilâh yoktur. Yücedir, büyüktür. O, lâtifir,^{16[16]} her şeyden haberdardır." (En'am, 103)»

11) ALLAH HAKKINDA CİSİM VE SURET TASAVVUR ETMENİN YASAK OLUŞU BABI

1-(279) ...Ali b. Ebu Hamza şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'a dedim ki:

Hişam b. Hakem'in sizden: "Allah cisimdir, sameddir, nuranîdir, Onu tanımak zorunludur. Kullarından dilediğine minnet eder." şeklinde rivayet ettiğini duydum.

İmam (*aleyhisselâm*) buyurdu ki: «Kendisinden başka hiç kimsenin nasıl olduğunu bilmediği Allah, bu tür yakıştırmalardan münezzehtir. O'nun gibi hiçbir şey yoktur. O, iştendir, bilendir. Sınırlandırılmaz, hissedilemez, dokunulamaz. Gözler O'nu göremez, duyular O'nu algılayamaz. Hiçbir şey O'nu kapsayamaz. O, cisim değildir, suret değildir, şekli ve sınırı yoktur.»^{17[17]}

2-(280) ...Hamza b. Muhammed şöyle rivayet etmiştir:

Ebu'l-Hasan (*aleyhisselâm*)'a. "Allah'ın cisim ve suret olması ile ilgili bir soruyu yazıp gönderdim."

Bana şu cevabı yazdı:

«Benzeri hiçbir şey olmayan Allah yücedir. Ne cisimdir, ne de surettir.»

Bu hadisi Muhammed b. Ebu Abdullah da rivayet etmiştir; ancak rivayet zincirinde

^{16[16]}- *Latif: Bir şeyin içine sızabilen, nüfuz eden ince varlık demektir. [el-Mizan, c.7, s.419]*

^{17[17]}- *Hadis: Muvassak. [Allâme Meclisi, Mir'atu'l-Ukul, c.2, s.1] Muvassak: Raviler zincirinde Ehl-i Beyt Mektebi âlimlerinin, İmamiye İsnâaşeriye mezhebine muhalif olan firkalardan birine mensup olduğu hâlde güvenilir bulunduğu bir ravinin yer aldığı hadistir. [Mealimu'l-Medreseteyn, c.3, s.347]*

Hişam b. Hakem'i (v. 198/812) Allah'ın cismâniyeti görüşünü benimsemekle suçlarlar. Cahiz, Nazzâm ve Eş'ârî bu fikri ona atfetmekle aşırıya gittiler ve onun şöyle dediğini naklettiler:

"Allah diğer maddi varlıklar gibi bir cisimdir." Bununla birlikte araştırma böyle bir suçlamanın doğru olmadığını ispatlamıştır. Bu, hased sebebiyle yapılmış bir suçlamadır, onun görüşlerinin kuvveti ve doğruluğuna karşı çıkamayan muhalifleri, özellikle mutezililer onun ününü lekelemek istediler; çünkü o, münazaralarında, onların öğretilerini çürütmüştü.

Ebu'l-Kasım el-Hûî (v. 1992) Mucemu Ricâli'l-Hadis'de, Hişam'm biyografisinde (c. xv) onun hakkındaki rivayetlere atıfta bulunur ve şöyle bir neticeye varır. "Kanaatimce Hişam'ı (Allah hakkında) cismâniyet görüşünü benimsemekle suçlayan rivayetler tamamen uydurmadır. Bu İmam Ebu'l-Hasan Rıza (a.s)'ın «Allah Hişam'a rahmet etsin o iyi bir insandı, hased sebebiyle onun kavmi ona insafli davranmadılar.» Şeklindeki ifadesinin de gösterdiği üzere hasedden kaynaklanmıştır. (Abbas Muhacirânî) [Seyyid Hüseyin Nasr-OliverLeaman, İslâm Felsefesi Tarihi, 1/161-162, Açılım Kitap, 2007]

adını koymadan bir adamı zikretmiştir.

3-(281) ...Muhammed b. Zeyd şöyle rivayet etmiştir:

İmam Rıza (*aleyhisselâm*)'ın yanına geldim ve ona tevhidle ilgili bir soru sordum. Bana şu açıklamayı yazdırdı:

«Varlıkları kudretiyle, hikmetiyle yoktan ve örneksiz, olağanüstülüğü bozacak şekilde bir modele bakmadan, örneksiz yaratmasıyla bağdaşmayacak şekilde bir illete dayanmadan, yaratan Allah'a hamd olsun. Dilediğini dilediği gibi yaratmıştır. Bütün varlıkları tek başına, hikmetini ve Rabliğinin hakikatini göstermek için yarattı.

Akıllar O'nu kavrayamaz, tasavvurlar O'na erişemez. Gözler O'nu göremez, ölçüler O'nu kapsayamaz. Kelimeler O'nu ifade etmekte kifayetsiz ve gözler O'nu algılamakta yorgun, bitkin düşer. Sıfatlandırma girişimleri hep şaşkınlıkla sonuçlanır. Bir perde olmaksızın gizlenmiştir. Bir örtü olmadan bürünmüştür. Görünmeden bilinmiş, şekilsiz vafedilmiş, cisimsiz nitelendirilmiştir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Büyüktür, aşkındır.»

4-(282) ...Muhammed b. Hâkim şöyle rivayet etmiştir:

Ebu İbrahim (*Musa b. Cafer aleyhisselâm*)'a Hişam b. Salim el-Cevalikî'nin sözlerini anlattım ve Hişam b. Hakem'in: "Allah cisimdir."^{18[18]} dediğini söyledim.

Buyurdu ki: «Allah Teâlâ, hiçbir şeye benzemez. Varlıkların yaratıcısını cisimle, suretle, yaratılmışlıkla, sınırlılıkla ve organlarla vafetmekten daha çirkin ve daha iğrenç bir davranış var mıdır? Allah, bu tür asılsız yakıştırmalardan yücedir, münezzehtir, uludur.»

5-(283) Ali b. Muhammed merfu olarak Muhammed b. Farac er-Ruhacî'den şöyle rivayet etmiştir:

Ebu'l-Hasan (*Musa b. Cafer aleyhisselâm*)'a Hişam b. Hakem'in: "Allah cisimdir." Ve Hişam b. Sâlim'in: "O surettir." şeklindeki görüşleriyle ilgili bir mektup yazdım.

Bana şu cevabı yazdı: «Şaşkınlardan şaşkınlığından uzak dur ve şeytandan Allah'a sığın. Hişam'ların dedikleri doğru değildir.»^{19[19]}

6-(284) ...Muhammed b. Ziyad şöyle rivayet etmiştir:

Yunus b. Zabyan'ın şöyle dediğini duydum:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın yanına gittim ve dedim ki:

Hişam b. Hakem büyük laflar ediyor. Ben bunlardan bazısını sana özetleyeceğim. "Allah'ın cisim olduğu"nu iddia ediyor. Bunu da şu şekilde gerekçelendiriyor: "Varlıklar, cisim ve cismin fiili olmak üzere iki kısma ayrılır. Yaratıcının fiil mahiyetinde tasavvur edilmesi caiz değildir; ama fail anlamında tasavvur edilebilir."^{20[20]}

^{18[18]}- Hadis: Mursel. [Allâme Meclisî, Mir'atu'l-Ukul, c.2, s.3]

^{19[19]}- Hadis: Merfu. [Allâme Meclisî, Mir'atu'l-Ukul, c.2, s.3]

Veya bu söz, Hişam'ların söyledikleri bir söz değildir. Nitekim bazı Şia âlimlerine göre Ebu Abdullah ve Ebu'l-Hasan'ın önde gelen arkadaşlarından olan bu iki zat, bu tür görüşleri savunmamışlardır. Seyyid Mürtaza: "eş-Şâfi" adlı eserinde bu zatları aklamıştır.

^{20[20]}- Hadis: Zayıf. [Allâme Meclisî, Mir'atu'l-Ukul, c.2, s.5]

Bunun üzerine Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) dedi ki: «Yazıklar olsun ona! Cismin sınırlı, sonlu ve suretin sınırlı ve sonlu olduğunu bilmiyor mu? Allah için sınırlılık ihtimali olduğu zaman artma ve eksilme ihtimali de olur. Artması ve eksilmesi muhtemel olduğu zaman bu, onun yaratılmış olduğu anlamına gelir.»

Dedim ki: Peki, ne diyeyim?

Dedi ki: «Allah ne cisimdir, ne surettir. Cisimlerin şekillendiricisi, suretlerin biçimlendiricisidir. Bölünmezdir, sonsuzdur. Artmaz ve eksilmez. Eğer dedikleri gibi olsaydı yaratılanla yaratılan arasında inşa edenle inşa edilen arasında bir fark olmazdı. Fakat Allah varlıkları inşa edip ortaya çıkarandır. Cisim verdiği, suret öngördüğü ve inşa edip ortaya çıkardığı varlıkları birbirinden ayırmıştır. Hiçbir şey O'na benzemediğine göre O da hiçbir şeye benzemez.»

7-(285) ...Hasan b. Abdurrahman el-Himmanî şöyle rivayet etmiştir:

Ebu'l-Hasan Musa b. Cafer (*aleyhisselâm*)'a dedim ki: Hişam b. Hakem şöyle iddia ediyor: "Allah, hiçbir şeye benzemeyen bir cisimdir, bilendir, işitendir, görendir, kudret sahibidir, konuşandır, söz söyleyendir. Kelâm, kudret ve ilim nitelikleri, aynı mahiyeti arz etmektedirler. Bunlardan hiçbiri mahlûk değildir."^{21[21]}

İmam buyurdu ki: «Allah onun canını alsın! Cismin sınırlı, kelâmın da konuşandan ayrı olduğunu bilmez mi? Böyle bir sözü söylemekten Allah'a sığmırım.

Böyle bir iddiadan beri olduğumu ilân ediyorum. Allah ne cisimdir, ne surettir. O, sınırlandırılmaktan münezzehtir. O'nun dışında her şey mahlûktur. Varlıklar, kelâmsız, nefes alıp vermesiz ve dil ile konuşmasız O'nun iradesiyle olmuşlardır.»

8-(286) ...Muhammed b. Hâkim şöyle rivayet etmiştir:

Ebu'l-Hasan (*Musa b. Cafer aleyhisselâm*)'a, Hişam el-Cevalikî'nin görüşlerini anlattım. Bu arada Allah hakkında her bakımdan mükemmel bir genç nitelemesi yaptığını söyledim. Aynı şekilde Hişam b. Hakem'in sözlerini aktardım.

Buyurdu ki: «Hiçbir şey Allah'a benzemez.»^{22[22]}

12) ZÂTIN SIFATLARI BABI

1-(287) ...Ebu Basir şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'ın şöyle dediğini duydum:

«Allah Azze ve Celle Rabbimizdir ve bilinenler olmadan ilim; O'nun zatıydı. İşitilenler olmadan işitme; O'nun zatıydı. Görülenler olmadan görme; O'nun zatıydı. Güç yetirilenler olmadan kudret; O'nun zatıydı. Eşya var olunca, bilinenler meydana gelince, Allah'ın bilgisi^{23[23]} bilinenlere taalluk etti, işitmesi işitilenlere, görmesi görülenlere ve kudreti güç

^{21[21]}- *Hadis: Zayıf. [Allâme Meclisî, Mir'atu'l-Ukul, c.2, s.7]*

^{22[22]}- *Hadis: Meçhul. [Allâme Meclisi, Mir'atu'l-Ukul, c.2, s.8]*

^{23[23]}- *Bu ilimden maksat, zihin içinde tasavvur edilen şekiller değildir. Eğer ilimden maksat bu olsaydı, o zaman yüce Allah bir bina yapan gibi olurdu. Ki önce evin şeklini ve profesini zihninde tasavvur eder, sonra binayı yapmaya kalkar. Dolayısıyla binayı zihninde tasarladığı*

yetirilenlere taalluk etti.»

Dedim ki: O halde Allah, her zaman hareket halindedir.

Buyurdu ki: «Allah Azze ve Celle bundan münezzehtir. Hareket fiille meydana gelen bir sıfattır.»

Dedim ki: O halde Allah her zaman "mütekellim / konuşandır."

Buyurdu ki: «Kelâm sonradan olma bir sıfattır, ezeli değildir. Allah vardı ve mütekellim değildi.»^{24[24]}

gibi bina eder. Böylece zihin içi şekil ile objeler âlemindeki bina arasında uyum olur. Sonra bu bina gün gelir, ama zihin içindeki şekil varlığını sürdürür. Buna külli ilim denir ve bu ilim Allah için imkânsızdır. Bilakis Allah'ın zâtı, malumuyla birlikte ilmin aynısıdır. Sonra malum objeler dünyasında gerçekleşince, malumun zâtı, Allah'ın ona yönelik ilminin aynısı olur. Bunun ilkine zati ilim, ikincisine de fiili ilim denir.

Zatî sıfatlar O'nun zatından ayrı değildirler, O'nun dışındaki herhangi bir olguyla ilintili olarak algılanmazlar. Fakat bilmenin, aynı şekilde işitme ve görmenin bir türü de vardır ki, zatın dışında olan fiilî sıfatlardan sayılır. Bu tür bilme ve işitme, kutsal zatın dışındaki bir olguyla ilintili olarak gerçekleşmektedir. Tıpkı yaratılan, beslenen, yaşayan ve ölen birinin varlığıyla ilintili olarak gündeme gelen yaratma, besleme, yaşatma ve öldürme sıfatları gibi.

Varlıklar özleri ve tözleri itibarıyla Allah'ın mülkü ve O'nun tarafından kuşatılmışlardır. Dolayısıyla bunların sesler türünden olanı, O'nun işitmesinin; ışıklar ve renkler türünden olanı, O'nun görmesinin ve hepsi de, türü ne olursa olsun, O'nun bilmesinin kuşatması altındadır. İşte bu tür bir bilme, Onun fiilî sıfatlarından sayılır. Bu tür bir sıfat, söz konusu fiilin O'nun tarafından gerçekleştirildiği anda gerçekleşir, ondan önce değil. Önceden olmayıp sonra gerçekleşen bu tür sıfatların ispatı, O'nun kutsal ve münezzehten zatında değişiklik yaşandığı anlamına gelmez. Çünkü bu sıfatlar, fiil bağlamından öteye geçmezler, zatın dünyasına girmezler. Bu bakımdan, bilmeyi sahip olmanın bir sonucu gibi gösteren ayet, "Gece ve gündüzde barınan her şey Onundur. O, işitendir, bilendir." (En'am, 13) Fiil bağlamındaki bilmeyi kanıtlama sadedindedir. Bunu anlamaya çalış. [el-Mizan, (Hadid, 1-6) Tefsir; 7/43-44]

^{24[24]} - *Yüce Allah açısından "Konuşma"da tıpkı diriltme, öldürme, rızık verme, doğru yola iletme ve tövbeyi kabul etme gibi fiillere benzer. Tıpkı bu saydığımız fiiller gibi, onun da gerçekleşmesi, kendisinden önce zatın tamam olmasına bağlıdır. Bunlar, vacip zat'ın tamamlanışının bağlı olduğu ve zatın aynısı olan ilim, kudret ve hayat gibi, sıfatlara benzemez.*

Şu hâlde Allah'ın zatî sıfatları ile onun Zatı'nın tamamlılığında sonra tahakkuk eden diğer ilâhî fiiller arasında herhangi bir farkın olmaması mümkün müdür? Hatta bazen bu fiiller zamana intibakı bile kabullenir ve onlarla ilgili olarak zaman geçerli sayılır. "Musa tayin edilen sürede gelince ve Rabbi onunla konuşunca." (A'raf, 143).. .Konuşma=kelam fiilinin de zamana bağlılığı ortaya koymaktadır.

Eş'arilere göre, Allah'ın kelâmı kadimdir. Ancak, onlar "kelâmı" lafzi konuşmanın delâlet ettiği zihinsel anlamlar olarak açıklamışlardır. Bu anlamlar Allah'ın bilgileridir. Onun zâtı ile kaim olup tıpkı Onun zâtı gibi, öncesizdirler. Sesler ve nağmelerden oluşan lafzi kelâma gelince bu sonradan değildir.

Mutezile, "kelâmın" sonradan olma... Fakat... eksiksiz bir anlama delâlet eden lafızlar olarak yorumlamışlardır. Lafızların bu anlama yönelik delaletleri de semboliktir. Çünkü normalde kelâm dediğimizde, örfe göre bu anlaşılır. Eş'arilerin nefsi kelâm olarak niteledikleri, nefsi anlamlarsa, bilgi niteliğinde suretlerdir; kelâm değil.

Yüce Allah'ın ilim sıfatını hangi anlamda alırsak alalım, ister, zâtı ile tafsili ve başkaları ile icmali ya da hem zat ile hem de başkası ile tafsili olarak algılandığı, zat konumundadır. İlmin

2-(288) ...Muhammed b. Müslim şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'ın şöyle dediğini duydum: «Allah Azze ve Celle vardı ve O'ndan başka hiçbir şey yoktu. O, olacakları biliyordu. Varlıkların olmasından önce onları bilmesi, olmalarından sonra onları bilmesi gibidir.»

3-(289) ...el-Kahilî şöyle rivayet etmiştir:

Ebu'l-Hasan (*Musa b. Cafer aleyhisselâm*)'a "İlminin sonuna kadar Allah'a hamd olsun." duasının doğru olup olmadığını sormak üzere bir mektup yazdım.

Bana şu cevabı yazdı: «Sakın Allah'ın ilminin sonu deme; çünkü O'nun ilminin sonu yoktur. Ama rızasının sonu de.»^{25[25]}

4-(290) ...Eyyûb b. Nuh, Ebu'l-Hasan (*Musa b. Cafer aleyhisselâm*)'a, "Allah Azze ve Celle, eşyayı yaratmadan ve meydana getirmeden önce biliyor muydu yoksa yaratmadan, onları yaratmayı ve meydana getirmeyi irade etmeden önce bilmiyordu da yarattığını yarattığı zaman ve meydana getirdiğini de meydana getirdiği zaman mı bildi?" sorusunu içeren bir mektup yazdığını ve İmam'ın da ona şu cevabı yazdığını rivayet etmiştir:

«Allah, eşyayı yaratmadan önce tıpkı eşyayı yarattıktan sonra bilmesi gibi her zaman biliyordu.»

1.

5-(291) ...Cafer b. Muhammed b. Hamza şöyle rivayet etmiştir: Adama (*İmam aleyhisselâm*) şu soruyu içeren bir mektup yazdım: «Senin dostların, Allah'ın ilim sıfatı

bu iki anlamı, zatın aynısı demektir. Veya var etmeden önce ve zattan sonra tafsili bilgi olarak algılandığı ya da var etmeden ve zattan sonra tafsilî bilgi olarak algılandığı, bütün tasvirleriyle her zaman huzurî (sezgisel) bir bilgidir, husulî (zihinsel) bir bilgi değildir.

Meselâ insanda ilim, bilineni huzurî şekilde kuşatmaktır. Bu kuşatma, bedenî güçlerle dışarıdan taslağı soyutlayıp almak yolu ile gerçekleşir. Fakat yüce Allah'a yakışan biçimi, huzurî kuşatmanın özüdür. Bilinenin daha önce dış dünyada var olmasını gerektiren taslak alma ve bunun için bedenî algılama araçlarına ihtiyaç duyulmasına gelince, bunlar yüce Allah'tan uzak tutulması gereken eksiklikten kaynaklanır. Kısacası olumlu anlamın özünü O'nun için sabit görürüz, fakat eksikliğe ve ihtiyaca yol açan örneklerin özelliklerini O'ndan uzak tutarız.

Eş'arilerin ve Mutezile bilginlerinin... üzerinde tartıştıkları şey, hüsuli (zihni) türden bir bilgidir ki, objeler dünyasından algılanan kavrayışların varlığına dönüktür. Ve objeler dünyasındaki sonuçları buna terettip etmez... Allah'ın olaylara ve eşyaya yönelik bilgisi onların var olmalarıyla özdeştir. Yani Allah, eşyayı salt varoluşlarıyla bilir. Yoksa O'nun bilgisi bizim bilgilerimiz ve algularımız, gibi eşyadan taslak (zihni suret) almakla olmaz... Allah'ın bir şeyi bilmeye yönelik iradesinin, onun gerçekleşmesine, ortaya çıkmasına yönelik iradesi olmasıdır. Biz şu kanıtı ortaya koymuştuk: Kavramlar ve mahiyetler ancak insanların ya da tür olarak insana yakın olup ta zahiri organları ve içsel algılayışları aracılığı ile çevresini algılayabilen canlı türlerinin zihninde gerçekleşir. Kısacası, yüce Allah kavramları ve itibarî mahiyetleri algılayabileceği bir zihne sahip olmaktan münezzehtir. Çünkü bu tür bir olgunun gerçekleşmesinin özü vehimden başka bir şey değildir. Tıpkı toplumsal koşullardaki itibarî kavramlar ve yokluk kavramı gibi. Eğer böyle olsaydı, ulu Allah'ın kutsal zatı,, bileşimler mahalli olurdu. Oluşların oluşuna maruz kalırdı. Kelâmî da, yalan ve doğru olma ihtimallerini aynı oranda taşırdı. Daha bunun gibi, yüce Allah'ın münezzehe olduğu birçok fesat gündeme gelirdi. [el-Mizan, 2/471, 472, 485, 486, 492; 4/42]

^{25[25]}- Çünkü Allah'ın rızası, salih kullarının işledikleri amellerle ilintilidir, bu amellerin sınırlı ve sonlu olmaları hasebiyle bunlara taalluk eden rıza da sınırlı ve sonlu olur.

hakkında farklı görüşleri savunuyorlar. Bazıları diyorlar ki: "Allah eşyayı yaratmadan önce de bilir." Bazıları ise şöyle diyorlar: "Allah her zaman bilir, demeyiz; çünkü biliyorun anlamı yapıyordur. Dolayısıyla bu anlam da ilim sıfatını ispat ettiğimiz zaman Allah ile birlikte başka bir ezeli varlığı ispat etmiş oluruz." Eğer uygun görürsen -Allah, beni sana feda etsin- bu hususta üzerinde duracağım ve ötesine geçmeyeceğim gerçekleri bana öğret. Kendi el yazısıyla bana şu cevabı yazdı: «Şanı kutlu ve yüce olan Allah, her zaman bilendir.»

6-(292) ...Fudayl b. Sukkera şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'a dedim ki: "Sana kurban olayım. Eğer uygun görürsen bana; yüce Allah varlıkları yaratmadan önce tek olduğunu biliyor muydu? Çünkü senin dostların bu hususta farklı görüşleri savunuyorlar.

Bazısı diyor ki: "Varlıklardan herhangi bir şeyi yaratmadan önce biliyordu." Bazısı ise şu görüşü savunuyor: "Biliyorun anlamı yapıyordur. Allah, varlıkları yaratmadan önce kendisinden başka kimsenin olmadığını bugün biliyor." Ayrıca diyorlar ki: "Eğer Allah'ın her zaman kendisinden başka kimsenin olmadığını bildiğini söylersek Onunla birlikte ezeli niteliğine sahip bir başkasını da ispatlamış oluruz."

Efendim, eğer uygun görürsen ötesine geçemeyeceğim, başka bir şeye ihtiyaç duyamayacağım bir bilgiyi öğret.

Bana şu cevabı yazdı: «Şanı kutlu ve yüce olan Allah, her zaman bilendir.»

13) EVVELKİ BABIN DEVAMI, BİR DİĞER BAB

I-(293) ...Muhammed b. Müslim, Ebu Cafer (*Muhammed Bakır aleyhisselâm*)'ın kadîm sıfat hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«Allah birdir, Samed'dir. Anlam olarak birdir, farklı birçok anlamları yoktur.»

Dedim ki: Sana kurban olayım. Iraklıların bazısı, yüce Allah'ın görmeyen bir şey aracılığıyla işittiğini ve işitmeyen bir şey aracılığıyla gördüğünü söylüyorlar.

İmam buyurdu ki: «Yalan söylüyorlar. Böyle söylemekle dinden sapıyorlar ve Allah'ı kullarına benzetiyorlar. Allah işitir, görür. Görenle işitir, işitenle görür.»

Dedim ki: Yüce Allah'ın görmekten kendilerinin anladıkları tarzda gördüğüne inanıyorlar.

Bana dedi ki: «Allah bu tür yakıştırmalardan münezzehtir. Ancak yaratılmışlık sıfatına sahip olan şeyler anlaşılır. Allah ise yaratılmış değildir.»

2-(294) ...Hişam b. Hakem şöyle rivayet etmiştir:

Bir zındık Ebu Abdullah (*Cafer Sadık aleyhisselâm*)'a sordu ki: "Sen Allah işitendir, görendir diyor musun?"

Ebu Abdullah (*aleyhisselâm*) buyurdu ki: «Allah işitendir, görendir. İşitme organı olmaksızın işitir ve bir alet olmaksızın görür. Bilâkis kendisiyle işitir, kendisiyle görür. "Allah kendisiyle işitir." derken O, ayrı bir şey, kendisi de ayrı bir şeydir demek istemiyorum. Fakat ben, sorulan biri olarak kendimi esas alarak ifade ediyorum ve soran biri olarak senin

anlayacağın bir dil kullanıyorum ve diyorum ki:

«O, bütün olarak işitir; ama bu, O'nun parçası olan bütün olduğu anlamına gelmez. Çünkü bizim için bütün olan, O'nun için parçadır. Fakat ben kendimi esas alan bir ifadeyle senin anlamını amaçladım. Benim bu sözlerimin tümünün arka planı şu anlamdan başka bir şey değildir:

Allah, zat ve anlam ihtilâfı olmaksızın işitendir, görendir, bilendir, her şeyden haberdardır.»^{26[26]}

^{26[26]}. *Yüce Allah'tan her türlü eksikliği ve ihtiyacı uzak tutuyoruz. Oysa bir şeyin bir sınırla sınırlandırılması, o sınırın söz konusu şeyin varlığını bir noktada sona erdirmesi demektir ki, bu da bir eksiklik türüdür. Çünkü hiçbir şey kendini sınırlamaz. Başka bir şey tarafından sınırlanır. Bu başka şey zorla onun için sınır ve nihayet belirler. Bundan dolayı her türlü sınırı ve nihayeti Allah'tan uzak tutarız. Yüce Allah, "O kahredici birdir." (Ra'd, 16) ayetinde ifade edildiği gibi zatında ve sıfatlarında hiçbir şeyle sınırlı değildir. O, her şeyi kahredip kuşatan bir birliğin sahibidir.*

Bu noktaya dayanarak O'nun sıfatlarının zatının aynısı olduğuna ve her sıfatının da öbürünün aynısı olduğuna hükmediyoruz. O'nun sıfatları sadece anlam itibariyle birbirinden ayırt edilebilir. Çünkü eğer biz insanlarda olduğu gibi meselâ O'nun ilmi, gücünden başka olsaydı ve bu sıfatların her biri onun zatından başka olsaydı, bunların her biri öbürünü sınırlar ve öbürü berikinin sınırında son bulurdu. O zaman sınırlanan, sınır ve son söz konusu olurdu. Bunların sonucu olarak bileşim ve başka bir şey tarafından sınırlanan bir sınırlayıcıya ihtiyaç ortaya çıkardı ki, yüce Allah bunların hepsinden münezzehtir. Bu sıfatlar O'nun birliğinin sıfatlarıdır; hiçbir yönden bölünmezler, ne dış âlemde, ne de zihinde sayıca çoğalmazlar.

Bu açıklamalardan, Allah'ın sıfatlarının anlamlarında ispatın değil, olumsuzlamanın söz konusu olduğu görüşünün çürüklüğü de ortaya çıkar. Bu görüşe göre ancak böylece Onun yaratıkların sıfatlarından tenzih edilmesi gerçekleşmiş olur. Dolayısıyla Allah'ın ilminin, gücünün, hayatının anlamı cahilliğin, acizliğin, ölümün olmamasıdır. Diğer yüce sıfatlarda da durum böyledir. Bu görüşün çürüklüğünün sebebi, bütün kemal sıfatlarının Allah'tan uzak tutulmasını gerektirmesidir. Oysa daha önce söylediğimiz gibi bizim fitrî yönelişimiz bunu reddeder ve Kur'ân ayetlerinden anladığımız, bu görüşle çelişir.

Bu görüşün bir benzeri, Allah'ın sıfatlarının zatından başka şeyler olduğunu söylemek veya O'nun sıfatlarını yok sayıp bu sıfatların sonuçlarının varlığını kabul etmek veya O'nun sıfatları ile ilgili olarak ileri sürülen başka dayanaksız görüşleri savunmaktır. Bunların hepsi, yukarıda söylediğimiz gibi fitrî yönelişimiz tarafından reddedilmiştir. [el-Mîzan, c.8, s.482]